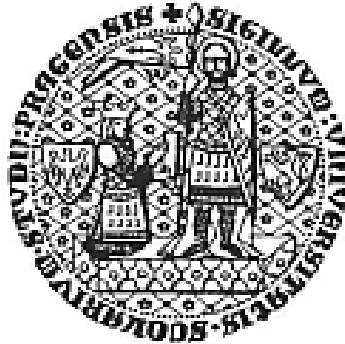

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Nováková

Vnímání protiromských pochodů a faktory psychického zvládní těchto pochodů
dospělými příslušníky romské minority

Reception of anti roma marches and factors of psychological coping with these events by
adult members of Roma minority

Vedoucí práce: Mgr. David Doubek, Ph.D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: B PS-SPP

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci n téma „Vnímání protiromských pochodů a faktory psychického zvládání těchto pochodů dospělými příslušníky romské minority“ vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. samostatně s využitím literatury, kterou cituji a uvádím v seznamu.

V dne

Podpis

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Davidovi Doubkovi, Ph.D. za podporu, kritiku a taktnost. Děkuji lidem, kteří v rozhovorech odpovídali na otázky, vyčlenili si čas, byli se mnou trpěliví a zejména, že byli velmi stateční, když otevřeně mluvili o velmi citlivých tématech. Děkuji těm, kteří mi zprostředkovali rozhovory, uvedli mě do kontextu lokality a v potřebných chvílích mi byli oporou. Děkuji všem blízkým a přátelům za podporu v nejtěžších chvílích..

ANOTACE

Cílem empirické práce je prozkoumat, jak vnímají dospělí příslušníci romské minority protiromské akce a jaké strategie využívají k zvládnutí akcí. Empirický materiál je tvořen pěti rozhovory. K jejich zpracování jsem použila zakotvenou teorii.

KLÍČOVÁ SLOVA

Strategie zvládnání, protiromské akce, dospělí příslušníci romské minority, zakotvená teorie,

ANOTATION

Objective of the research is to explore what is the perception of the anti-roma marches by adult members of Roma minority and what are the coping strategies they applied in order to deal with the situations they faced. Empirical part of the research consists of five interviews. Grounded theory is applied for evaluation of the interviews.

KEY WORDS

Coping strategies, anti roma marches, adult members of Roma minority, grounded theory

Obsah

1	Úvod	7
2	Teoretická část	8
	Historický kontext	8
	Romství.....	9
	Příslušníci romské minority v ČR.....	10
	„Romové“ a vyloučené lokality.....	11
	Protiromské akce	13
	Protiromský pochod jako náhlá traumatizující událost	16
	Strategie zvládnání protiromských pochodů	18
	Faktory ovlivňující reakci na stresovou reakci a zvládnání.....	20
	Charakteristiky situace	21
	Psychické zpracování události	21
	Sociální opora	22
	Informovanost	23
	Individuální a rodinné faktory a osobnostní charakteristiky.....	23
	Sociodemografické charakteristiky.....	23
	Trauma a komunita	24
3	Empirická část	25
	Cíl práce.....	25
	Výzkumné otázky	25
	Metody	25
	Metoda výběru	27
	Výzkumný soubor	28
	Rozhovor.....	32
	Metody zpracování a analýzy dat.....	33
	Etické problémy	36
	Výsledky analýzy.....	37
	Hlavní kategorie	37
	Strategie zvládnání	44
	Kolektivní strategie	45

	Individuální strategie.....	47
	Faktory zvládnání.....	48
4	Diskuze.....	54
5	Závěr	57
	Seznam použitých zdrojů a literatury	60
	Odborná literatura	60
	Prameny:	64
	Přílohy	65
	Příloha I	65

1 Úvod

V České republice se v poslední dekádě let konalo několik protiromských akcí. V oblasti českého psychologického akademického prostředí prozatím neexistuje mnoho výzkumů souvisejících s tímto tématem, výjimkou je jedinečná práce Brodilové (2013).

Mediální pozornost se často obrací k hledání viníka útoku a jeho trestu. Širší společensko-ekonomický kontext, důsledky a perspektivu příslušníků romské minority zmiňují autoři velmi zřídka.

Cílem práce je prozkoumat, jak vnímají příslušníci romské minority protiromské akce a jaké strategie využívají k zvládnutí akcí. V ideálním případě by výsledky měly vést k hlubšímu porozumění jedinečné zkušenosti příslušníků romské minority, jejich vnímání, zvládání a zmapování potřeb.

Teoretická část práce (oddíl 2) se věnuje teoretickému pozadí protiromských akcí, jejich souvislostem s historickým vývojem, s romstvím a situačním kontextem. V podkapitole o historii se zabývám poválečným přesídlením Romů a historií lokality. Další podkapitola přibližuje téma romství a jeho pojetí. V podkapitole situační kontext se věnuji tématu vyloučených lokalit a protiromských akcí.

V druhé části teoretické části zařazuji protiromskou akci do klasifikace psychosociální krizové práce, popisuji jednotlivé přístupy ke zvládnutí protiromské akce a v závěru zmiňuji faktory zvládnutí.

Jádro práce tvoří empirická část práce (oddíl 3). V jejím úvodu popisuji výzkumné otázky. V další subkapitole vysvětluji, jakou výzkumnou metodu volím, popisuji způsob výběru lokality, ubytovny a respondentů. Zmiňuji etické problémy a osobní angažovanost.

Nejobsáhlejší kapitolou jsou výsledky analýzy. Nejdříve uvádím soubor jednotlivých hlavních kategorií, které následně detailně popisují.

Kapitola 4 poskytuje ucelený přehled odpovědí na výzkumné otázky.

Závěr (kapitola 5) je věnován úvaze nad diplomovou prací, zamýšlím se nad riziky a preventivními opatřeními související s průběhem a dopady protiromských akcí. Navrhuji oblasti, které by bylo třeba prozkoumat v dalších výzkumných pracích.

Za seznamem použité literatury (kapitola 6) uvádím přílohy.

2 Teoretická část

K hlubšímu porozumění protiromských akcí je třeba zmínit širší kontext, který se k nim vztahuje. Popíšu kontext historický, kulturní a sociální. V první řadě zmíním hlavní historické mezníky, které výrazně ovlivnily ekonomicko-společenskou situaci příslušníků romské komunity. V následující podkapitole vysvětlím, k jakému pojetí romství se v práci přikláním a jaká je situace v ČR. Dále popíšu společenskou situaci, která se vztahuje k protiromským akcím, a tou je ve většině případů sociální vyloučení. Následně popíšu samotnou protiromskou akci.

Další část teoretické části se věnuje protiromským akcím z hlediska psychosociální krizové intervence, dále strategiím zvládnutí a jejich faktorům.

Historický kontext

Vzhledem k tématu práce je vhodné zmínit tři hlavní body v historii, které se vztahují k příslušníkům romské minority. Prvním je druhá světová válka, druhým poválečný vývoj a třetím vývoj v devadesátých letech. V následujícím textu se pokusím stručně zmínit bližší souvislosti související s tématem výzkumu.

Důsledky druhé světové války byly hrozné. Nacisté vyhladili většinu českých a moravských Romů. Obnovení Československé republiky s sebou přineslo i změny postavení Romů ve společnosti. Změny garantoval Košický vládní program, který garantoval záruky ústavní svobody, osobní, shromažďovací, spolčovací, slova, tisku a písma pro všechny občany. Diskriminace z rasových důvodů nebyla povolena (Davidová, 2004).

Někteří Romové migrovali ze Slovenska převážně z venkovského prostředí do průmyslových a pohraničních částí Česka s možností zaměstnání a lepšího ubytování. Důvodem k přestěhování bylo vymanit se ze společenské izolace romských osad na Slovensku a dosáhnout lepšího pracovního-společenského postavení. Etnické a národnostní složení se v pohraničí Čech a Moravy bezprostředně po válce změnilo. Po odsunu Němců území osídlili Češi, Slováci, Maďaři, Rumuni, Rusové a další, včetně etnické skupiny Romů přicházejících zejména ze Slovenska a také z Maďarska, Polska a balkánských zemí (Davidová, 2004).

V devadesátých letech se do životů Romů promítla tržní transformace. V důsledku transformace ztratilo mnoho lidí v některých lokalitách ČR práci (Navrátil, 2003).

V lokalitách, kde nešla sehnat práce, se uvolnil větší počet bytů. Někteří Romové se do nich z rozmanitých důvodů přestěhovali.

Do roku 1993 byly navíc některé domy ve vlastnictví státních statků, v roce 1993 byly převedeny do správy města (Levínská, 2011). Některé domy se vzápětí ocitly v soukromých rukou.

V severočeském pohraničním městě, kde probíhal výzkum, se předpokládal poválečný stavební a hospodářský rozvoj. V sedmdesátých a osmdesátých letech byly vystaveny nové panelové sídliště na okrajích města. Po roce 1989 se rozvinul turistický ruch, prudké omezení lehkého a strojírenského průmyslu přineslo vyšší nezaměstnanost.

Romství

Existuje mnoho pojetí a definic kategorie Rom a romství, jedná se o problematickou věc. Klasifikace má rozmanitá kritéria. Některé teorie zdůrazňují významovou stránku kategorie, jiné fundamentálně-behaviorální hledisko, některé identitu, lokalitu nebo kontext (Doubek, 2011).

Moravec (2006, s. 14 - 18) rozlišuje tři základní významy pojmu kategorie Romové: Romové jako nositelé kultury, Romové ve smyslu sebeidentifikace, Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku.

Romové jakožto nositelé kultury jsou Ti, kteří si osvojili a praktikují komplexní integrovaný systém hodnot, norem, principů sociální organizace a řešení problémů.

Toto pojetí používá Jakoubek. Jakoubek nahlíží na romství z pohledu psychologického determinismu. Jeho model předpokládá, že je sociální realita homogenní. Jedinci jsou nositelé kultury, kteří jednají v souladu s normami, které v dětství zvnitřnili. Podstatou teorie je to, kdo se naučil kulturní kód. Jeho teorie připomíná raně kognitivistický model, který definuje vztah mezi kulturou a jednáním jako naučený aspekt kultury (Doubek, 2011).

Romové ve smyslu sebeidentifikace jsou Ti, kdo se za Romy považují, což je širší skupina osob než v případě osob, které se hlásí k romské národnosti.

Mezi sebeidentifikační atributy patří vědomí společného romského původu, vědomí sounáležitosti a identifikace s romstvím (Davidová, 2004).

V případě **Roma, jakožto charakteristiky připsané zvnějšku**, je za Roma považován ten, koho za Roma označí okolí, zpravidla na základě typického vzhledu (Moravec, 2006).

Například Jakoubek diferencuje typy podél linií kultury, definuje fyziogonický typ „romid“. Charakterizuje jím osoby, které mají vyšší obsah melaninu v pleti, oční duhovce, vlasech atp. Doubek (2011) oponuje, zmiňuje, že řada z osob, které jsou označeny za Romy, mají tmavší barvu pleti a černé vlasy, jiní jsou však blond a „bílí“. Pro popis kategorie Rom nelze jako kritérium použít jazyk, barvu pleti, příbuzenství, ani lokalitu.

Doubek (2011) představuje další pojetí, distributivní pojetí kulturního významu. Vystupuje proti proudům, které zdůrazňují homogenní pojetí kultury. Distributivní model definuje kulturu jako sémantickou populaci, významy jsou chápány jako osvojené. Kultura je název, který shrnuje distribuci významů. Význam je vnímán jako proces. Není třeba o Romech uvažovat jako o skupině, která tvoří jinou kulturu, ale jako o skupině, se kterou můžeme sdílet řadu věcí a v některých se lišit. Prostor je důležitý ke sdílení významů.

V distributivním pojetí kulturního významu znamená být Rom, být členem kategorie, která je tvořena řetězem navzájem se překrývajících podskupin. Podskupiny mají společné prvky, ale chybí jim jednoznačné kritérium, které by je spojilo dohromady (Lakoff, 1990, in Doubek, 2011).

Jádrem distributivního modelu kultury je koncept kulturních modelů. Kulturní modely jsou sdílené metafory, které jedinci považují v dané populaci za běžné. Model, či schéma je struktura sémantických vztahů, nikoli přesvědčení, ani argument, je to však prostředek přesvědčení. „Kulturní modely je možné chápat jako určité nástroje porozumění, interpretační rámce, ale porozumění je vždy konkrétní tělesnou otázkou každého člověka a toho, jak si daný kulturní model zažil (jak se ho naučil, osvojil, jak se doslova stal částí těla).“, (Doubek, 2011, s. 38).

Pojem Rom se váže ke kulturnímu modelu, který je vybudovaný kulturou konfliktu, je to síť souvislostí, které nás nepřekvapí. Kultura je svět významů, ve kterém je jednání osob zasazeno (Doubek, 2011).

V práci se přikláním k pojetí romství z pohledu distributivního modelu kultury, který zdůrazňuje variabilitu pohledů jedinců. Volbu jsem zohlednila při výběru informátorů.

Příslušníci romské minority v ČR

Při sčítání lidu se k romské menšině přihlásilo pouhých dvanáct tisíc lidí, jsou v České republice nepočtenější menšinou. Odhady se však často pohybují kolem počtu dvě stě až tři sta tisíc osob (Navrátil, 2003).

„Romové“ a vyloučené lokality

Většina protiromských akcí, o kterých bude více řečeno v další kapitole, proběhla ve specifických lokalitách. Skupina osob, vůči kterým je pochod namířený, je velmi rozmanitá. Existují však podobnosti, které se týkají větší části osob. Tou je specifická situace, ve které se nachází. Sociální vyloučení a chudoba. V následujícím textu je přiblížím.

Hlavní rozdíl mezi nimi je ten, že chudoba je pojem starší, dnes zpravidla zastoupen pojmem sociální vyloučení. Sociální vyloučení má širší předmět zájmu.

Autoři nejčastěji definují vyloučené lokality prostřednictvím zdrojů, sociálních vztahů, osob, charakteristik místa, prostředí a situace. Dále lze popsat příčiny, typy, fáze vyloučených lokalit, reakce vyloučených a možnosti řešení.

Je důležité zmínit, že v literatuře se s pojmem sociální vyloučení v prostředí ČR často spojuje skupina osob příslušících k romské minoritě. Domnívám se však, že v oblastech, kde probíhají protiromské akce, se situace dotýká širší skupiny, nejenom osob příslušících k majoritě. Myslím, že některé z osob, které se účastní protiromských akcí, jsou také zranitelné (i pro ně jsou navíc leckdy akce nebezpečné, například v Duchcově se pochodu účastnili rodiče s dětmi, situace pro děti mohla být v některých chvílích velmi nebezpečná, ve vzduchu lítali dělobuchy, v nejkritičtější chvíle mohlo dojít také ušlapání). Nejsou však vystaveni takovému ohrožení jako osoby, k jejichž obydlí mířila protiromská akce a tak závažným formám diskriminace. Důsledky druhé situace jsou dalekosáhlejší a prožívání ohrožení a negativní důsledky dalších faktorů mnohem intenzivnější.

Mareš (2006) jmenuje specifika, která se k příslušníkům romské minority vztahují a odlišují je od příslušníků majority. Jedinci jsou častěji nezaměstnaní, chudí, obývají častěji byty s nevyhovujícími podmínkami v devastovaných oblastech, mají ztížený přístup ke službám, které však příslušníci majority standardně využívají. Jak již však bylo řečeno, v ubytovnách se sociálním vyloučením žije rozmanitá skupina osob, vybavení jejich domácností je odlišné, někteří mají dluhy, někteří ne. Někteří nejsou jako příslušníci romské minority označeni. Je třeba také zmínit, že ne všichni příslušníci romské minority žijí v lokalitách se sociálním vyloučením.

Moravec (2006) definuje chudobu jako jev, který poukazuje na nedostatek hmotných zdrojů. Sociální vyloučení oproti chudobě zahrnuje navíc oblast kvality sociálních vztahů a institucí, které jsou přístupné většinové společnosti.

Keller (2014) vztahy blíže specifikuje. Nerovnost přináší jedincům problém s jejich identitou, narušuje kontakty se zbytkem společnosti, jedinci nejsou schopni hájit své zájmy.

Původně byla sociální exkluze považována za neschopnost adaptace jedinců na podmínky společnosti, tím bylo vysvětlováno, proč žijí v chudobě. Sociální exkluze se vyskytovala v okruhu osob fyzicky a mentálně handicapovaných, asociálních a u minorit (Lenoir, in Keller, 2014). Verdés-Leroux (in Keller, 2014) Lenoirovo pojetí zkritizovala a zdůraznila význam společensko-ekonomického kontextu.

Mezi hlavní formy exkluze patří vyloučení z hlediska příjmů a v prostoru (Byrne, in Mareš, 2006). Odloučení v prostoru, neboli segregace, může být vynucena příslušníky majority, způsobena dobrovolným odloučením, či neosobními faktory. Nevztahuje se pouze k prostoru fyzickému, ale také sociálnímu. Tím je myšleno zdravotnictví, školství či systém sociálního zabezpečení (Mareš, 2006).

Osoby se sociálním vyloučením jsou koncentrovány v oblastech, kde je zvýšené riziko některých vlivů, například kriminalita, místa se špatným životním prostředím, nedostatečnou infrastrukturou a občanskou vybaveností včetně školství a zdravotnictví. V místě se většinou nachází nefunkční lokální trh práce a nedostatek pracovních příležitostí. Úroveň a dostupnost vzdělání přitom ovlivňuje budoucí pracovní zařazení a příjem (Mareš, 2006).

Většina obyvatel příslušníků majority se z lokalit stěhuje pryč, zůstávají ti, kteří pracují v prostředí mimo legální trh, v místech s rostoucím násilím a zhoršujícími se životními podmínkami (Mareš, 2006).

Osoby, které jsou nejčastěji vyloučeny ze společnosti, jsou nezaměstnaní, pracovníci s nejistými smlouvami, lidé s nízkými příjmy a chudí lidé, nekvalifikovaní, lidé s mentálním či psychickým handicapem, lidé s drogovou závislostí, děti vyrůstající v problémových rodinách (týrané děti), delikventi, mladí lidé bez pracovních zkušeností, imigranti, etnické minority a osoby zbavené pracovního práva (Silver, 1995, in Mareš, 2006). Navrátil (2003) do skupiny navíc řadí osamělé rodiče, mladé manžele a lidi v penzi.

Jednou z hlavních příčin vzniku vyloučených lokalit je ztráta bydlení postihující domácnosti a zároveň vytěsňování populace Romů z bydlení jako součást komunální politiky. Některých domácností Romů se dotkly změny v roce 1993, upravené zákonem o nabytí a pozbytí státního občanství ČR, domácnosti na čas přišli o sociální dávky, některé tedy nemohly zaplatit nájemné, služby, energii a vodu (Moravec, 2006).

Mezi důsledky sociálního vyloučení patří závislost na sociální podpoře, těhotenství nezletilých a osamělých matek, vyšší počet rozvodů, delikvence, kriminalita, šíření drog, násilí, destabilizace rodiny a další (Mareš, 2006).

Reakce osob z předměstí na sociální vyloučení kolísá mezi pocity bezmocnosti a návaly hněvu. Jedinci nevěří, že je možné změnit společnost, zároveň však vzhlíží k hodnotám střední vrstvy. Což se projevuje pocitem letargie střídavě s výbuchy agresivity (Keller, 2014).

Romové, kteří jsou sociálně vyloučení, jsou většinou nezaměstnaní, často dlouhodobě. Většina z nich obývá oblasti s vysokou mírou nezaměstnanosti. Pro většinu osob jsou hlavním příjmem dávky státní sociální opory a státní sociální pomoci či sociální péče (Moravec, 2006).

Domácnosti, které mají příjem na úrovni životního minima si většinou nemohou dovolit zaplatit byt s tržním nájemným, zástupným řešením je pro ně zažádat o byt obecní. Obce ale nemají často bytů dostatek. Byty jsou v některých případech přidělené podle pořadníkového systému, který zohledňuje bezdlužnost blízkých osob, nebo čistý trestní rejstřík. Tato ustanovení vyhlášek jsou protiústavní, ale v praxi se používají. V některých případech existuje silná korupce. Občané jsou často okolnostmi donuceni setrvat v bytech a ubytovnách, kde je drahý nájem, topení a služby (Moravec, 2006).

Harrison-White (2008) upozorňuje na důležité důsledky sociálního vyloučení u příslušníků romské minority. Romské rodiny patří mezi nejvíce zranitelné. Vyskytuje se u nich vyšší novorozenecká úmrtnost, nemoci a úrazy. Speciální služby pro rodiny mohou být užitečné, ale zároveň mohou Romy ještě více izolovat a vylučovat.

Vláda může učinit užitečnou aktivitu, která by zlepšila vztahy v komunitě. A to zejména tím, že může změnit mediální a veřejný obraz přístupu k menšinám prostřednictvím zdůraznění tolerance, rovnosti a respektu k rozdílnostem (Morgan, McDonald, 1999).

Protiromské akce

Odborné literatury vztahující se přímo k aktuálnímu tématu protiromských akcí je málo. Většina následujících informací proto vychází z pramenů: dokumentů MVČR, poznatků z práce Zuzany Brodilové a mých zkušeností.

Protiromské akce, či demonstrace jsou dle mého názoru události, které mají podobné charakteristiky, nelze je však vnímat jako stejnorodé. Je to spíš schéma, struktura souvislostí. Pokusím se je blíže popsat.

Protiromské akce mají specifické organizátory, návštěvníky, průběh a zakončení. Jsou neopakovatelné, lišily se v intenzitě nenávislných projevů, rozmanitý byl také počet místních obyvatel, způsob blokování, velikost města, načasování, vztahy mezi obyvateli města a atmosféra místa. Pořádali je zpravidla krajně pravicové strany (zejména DSSS), či populističtí politici, často v předvolebním čase, v místech s vysokou nezaměstnaností a vyšším počtem lokalit se sociálním vyloučením a koncentrací osob, které v těchto lokalitách žijí. Akce většinou směřují k místům, kde osoby, označené za „Romy“, žijí v podmínkách sociálního vyloučení. Pořadatel akce zpravidla organizuje v oblastech, kde osloví co nejvíce místních osob, tedy v místech s již zmíněnými hlubšími ekonomicko-sociálními problémy. Je však otázkou, do jaké míry lze akce považovat za protiromské. Z širší perspektivy jde o akce, které poukazují na závažné ekonomicko-sociální problémy, které v tamních podmínkách a nedostupností jednotlivých zdrojů nemohou obyvatelé lokalit vyřešit. To, že se někteří „místní“ lidé účastní protiromské akce, vypovídá spíš o míře jejich nespokojenosti a hloubce a intenzitě problému v dané lokalitě, často však podpořenou předsudečností vůči lidem označované za „Romy“.

Jako důvod pochodu nejčastěji slouží náhodný konflikt, tento konflikt je následně generalizován a interpretován jako konflikt „minority“ a „majority“, „místních občanů“ a „nepřízpůsobivých“, „Romů“. Snahou krajně pravicově smýšlejících organizátorů je skupinu stigmatizovat. Označují je za „nepřízpůsobivé“, upozorňují na negativní jevy, které jsou však ve velké míře důsledkem problematické ekonomicko-sociální situace.

Ubytovny, ulice a obydlí, kde dotyční, označení jako „nepřízpůsobiví“, žijí, navíc nelze považovat za „organismy“ homogenní povahy. Někteří z obyvatel mají dluhy, někteří ne. Většina z nich mluví Česky, někteří ne. Obyvatelé, které v těchto místech žijí, se někteří považují za Romy, jiní ne. Příslušníci majority by některé za „Romy“ považovali, některé ne. V některých případech, zejména v případě ubytoven, si byt pronajímají z toho důvodu, že se jim nedaří zajistit jiné bydlení. Většina z nich by se v některých lokalitách z ubytovny nejraději ihned odstěhovala, nemají však prostředky ke splacení kauce, nebo jsou při výběru diskriminováni. Většina z osob se před přestěhováním do místa neznala, složení obyvatelstva je tedy z tohoto hlediska náhodné. Někteří z nich se narodili v místě, kde bydlí. Jiní pochází z metropole a někteří ze přestěhovali ze zahraničí, zpravidla ze

Slovenska. Podmínky v lokalitách se liší a i situace jednotlivých rodin v jedné ubytovně je velmi rozmanitá.

V praxi se tedy vyskytují situace, že je pochod, původně namířený proti lidem označeným jako „minorita“, či „Romové“, směřován také proti osobám, které by organizátoři v jiné situaci označili za „majoritu“, či „místní občany“.

Podle zprávy MVČR (2015), která se vyjádřila k situaci protiromských akcí na území ČR v roce 2014 se neopakovala série demonstrací z roku 2013, četnost pochodů klesla. Subjekty státní správy a samosprávy podle ní rozvinulo v dotyčných oblastech více aktivit namířených do sociálně vyloučených lokalit. Krajně pravicová scéna se fragmentovala a přesunula střed zájmu na islamofobní témata. Klesl počet běžných občanů na demonstracích. Podle zprávy probíhaly demonstrace relativně v klidu a bez výraznějšího narušení veřejného pořádku. Dvě z největších demonstrací se uskutečnily v Děčíně. Jako příčinu MVČR uvádí napadení zástupce majoritního etnika skupinou Romů. V Děčíně panovala „vyhrocenější“ atmosféra, proti akcím protestovaly lidsko-právní iniciativy. Další demonstrace se konaly v Duchcově, Plzni a Budišově nad Budišovkou. DSSS využila protiromskou rétoriku před volbami do EP a obecních zastupitelstev. Existují i další populistické uskupení, které patrně krajně pravicovým stranám odebraly potenciální voliče.

Účastníci demonstrace se s organizátory zpravidla sešli na náměstí, tam proběhl specifický proslov organizátora, jehož záměrem zpravidla také bylo co nejvíce zvýšit napětí v davu, posílit pocit nespokojenost, bezmocnosti a hněv, a označit „dostupného“ viníka těchto problémů. Následně se účastníci vydali směrem k „romským“ obydlím. Brodilová (2013) uvádí, že lidé v davu pak vykřikovali hesla: „cikáni do práce“, „dejte nám svy dávky“, ale také „cikáni do plynu“, „pojdte mezi nás, zabijeme Vás“.

V místě, kde probíhal výzkum, se konaly dvě demonstrace. I ty se lišily. První demonstrace směřovala z náměstí k sociálně vyloučené ubytovně. Organizátorem byl populistický politik, akce se zúčastnili krajně pravicoví aktivisté a místní obyvatelé, část z nich byla výrazně mladšího věku. Pochod zastavila Policie ČR, přesto však demonstrující přišli až před ubytovnu, kterou však obývali také lidé, které by organizátoři označili za „místní“.

Před ubytovnou čekali další pracovníci Policie ČR, členové antikonfliktního týmu, členové neziskové organizace, členové uskupení prevence, aktivisté a široké spektrum osob, které v ubytovně žily. Některé ženy se schovaly s dětmi do ubytovny a situaci

kontrolovaly z oken. Účastníci vykřikli hesla: „Vypálíme Vám to tu“, „Půjdeš do plynu,...“. Načež je Policie zatkla a dav se po chvíli rozešel.

Další demonstrace se konala v jiné části města, organizátor se lišil. Na demonstraci přijelo mnoho místních obyvatel, proti kterým byla akce namířená, akci blokovali. Dále se jí zúčastnili členové neziskové organizace a aktivisté. V průběhu rozhovorů se respondenti o této akci nezmínili, nebo jí nezdůrazňovaly, prožitky s ní spojené pravděpodobně nebyly tak intenzivní jako v prvním případě, což však neznamená, že by také nebyly závažné.

Protiromský pochod jako náhlá traumatizující událost

Nyní se pokusím protiromský pochod včlenit do tematiky krizové intervence a psychosociální pomoci. Pojmosloví v této oblasti se u jednotlivých autorů liší. Soudobí čeští autoři, kteří se tematikou zabývají, používají pojmy neštěstí, psychotraumatizující událost, krize, krizové situace a události, změny, katastrofa, mimořádná událost. V české legislativě se používá pojem krizové stavy. V české odborné literatuře se nejčastěji používá výraz neštěstí, traumatizující událost a krize.

Hlavní rozdíl je v tom, zda se pojmy vztahují primárně k podnětu, či subjektu. Podnět i subjekt jsou v některých bodech vzájemně propojené. Traumatizující událost je definována primárně prostřednictvím podnětu. Podnět nabývá různé intenzity, vztahuje se k rozmanitému počtu osob, dosahuje určité míry ohrožení a rizika, vyvolává v jedincích specifické emoce. Krize je definována primárně z hlediska subjektu, tedy osoby, která byla vystavena ztrátě, změně, volbě, zátěži či hrozbě. Traumatická událost má užší vymezení než krize, jelikož podnět je víc specifikován.

Špatenková (2004) krizi dále definuje jako situaci, kterou jedinec jako krizi subjektivně hodnotí. Do krize se může dostat komunita osob, nejčastěji následkem katastrofy, kumulací sociálních problémů, špatných životních podmínek, dynamičtějších vztahů mezi skupinami a trestné činnosti, či u skupin se sociální exkluzí.

Definici stresové události dle MKN-10 a DSM- IV uvádí Smolík (2002). Traumatizující událost se odlišuje od běžné události tím, že má výjimečně nebezpečný nebo katastrofický charakter a způsobila by hluboké rozrušení téměř u kohokoli, nebo by došlo k usmrcení někoho jiného, hrozila by smrt nebo těžký úraz či ohrožení fyzické integrity vlastní či ostatních osob. Jedinci prožívají intenzivní strach, beznaděj nebo hrůzu. Mezi charakteristiky traumatizujících událostí patří náhlost, nepředvídatelnost a nezvladatelnost.

Vodáčková (2007, s. 376) definuje traumatizující událost jako „stav náhlé změny v množství nebo uspořádání ničivých sil“. Uvádí Štětinovu klasifikaci (2002, in Vodáčková, 2007). Existují neštěstí individuální a hromadné. Prvním stupněm je hromadné neštěstí omezené, které postihuje nejvýše deset zraněných nebo zasažených, druhým stupněm je hromadné neštěstí rozsáhlé, které postihuje deset až padesát zraněných či zasažených. Posledním typem je katastrofa, která postihuje více než padesát osob.

Štětina (2002, in Vodáčková, 2007) dále zmiňuje klasifikaci příčin katastrof dle WHO, první jsou přírodně-klimatické katastrofy, druhým typem katastrofy způsobené činností člověka (sociálně ekonomické) – mezi ně patří válečný konflikt a mimořádné situace vojensko-politického charakteru, dále civilizační katastrofy.

Jak již bylo řečeno, protiromský pochod je pojem, který zastupuje skupinu rozmanitých událostí, které mají odlišný průběh, počet účastníků, jedinci jsou různě odolní i zranitelní, lokality a komunity se liší, dostupnost sociální opory také. Spojujícími prvky však je to, že akce organizují jedinci s krajně pravicovým smýšlením, v místech se sociálně – ekonomickými problémy a jsou nasměřované proti „minoritě“. Není možné protiromský pochod vnímat jako skupinu událostí, které jsou svou povahou sourodé. Pro účely práce však v následujícím odstavci použiji prototyp protiromské akce. Následující popis je omezující a slouží spíš jako pomocný. Nastíním rizika, která přijetím tohoto modelu vyvstanou, doplním je o charakteristiky „extrémnějších“ případů.

Jako vzorový příklad lze použít pochod, kterého se zúčastnil střední počet osob, tedy alespoň 50 demonstrujících, který vedl k domovům místních „Romů“ a kde se účastníci dostali až k obydlí místních „Romů“. Protiromskou akci lze v tomto případě definovat jako traumatizující událost, jelikož protiromský pochod je událost, která je sice zpravidla předem ohlášená, průběh a cíl akce však je nepředvídatelný. „Romové“ byli v případě této události ohroženi těžkým úrazem či ohroženi fyzickou či psychickou integritou vlastní či ostatních osob, v případě, že pochod mířil k obydlí jedinců, kde účastníci vykřikovali nenávistná hesla, nebo osoby rozpoznali v davu své známé. Událost lze dokonce považovat za místní katastrofu způsobenou činností člověka, jelikož počet osob, které jsou jí ohrožené, tedy k jejichž obydlí pochod míří, ve většině případů převyšil počet 50 osob.

V některých případech se však nesešlo mnoho organizátorů, načasování akce nebylo vhodné, účastnilo se jí málo osob, či se nevydali k obydlím „Romů“. V tomto případě dopady nejsou zpravidla tak závažné. V ostatních případech jsou však zpravidla velmi

závažné. „Romové“, kteří jsou pochody ohroženi, se nachází v sociálním vyloučení a jsou diskriminováni, což zvyšuje jejich zranitelnost. Zároveň akce přesahuje u většiny osob oblast copingových strategií, která je již vzhledem k sociální situaci dotyčných užší. Je velmi pravděpodobné, že jako důsledek akce vyvolaly pochody u jedinců krizi, která v závislosti na dalších faktorech (lokalita, komunita, funkčnost rodiny, individuální charakteristiky a zkušenosti, které sami o sobě mohou být stresorem způsobujícím krizi) může dostat velmi závažné podoby. V empirické části se vyskytly faktory, které nepříznivě ovlivňují zvládání protiromských akcí. Ačkoli tedy pochod na první pohled mohl vypadat jako klidný, důsledky doprovodných faktorů mohou být závažnější než v případě pochodu většího s rizikovým průběhem, avšak bez nepříznivých faktorů.

Strategie zvládání protiromských pochodů

Ústředním tématem práce jsou strategie zvládání. Pokusím se vývoj konceptů, a přístupů v oblasti strategií zvládání přiblížit. A navíc popsat, ke kterému z konceptů se v práci přikláním a volbu odůvodnit.

Většina psychologů strategie zvládání považuje za jednu z hlavních oblastí výzkumu současné psychologie. Oblast poznatků o copingových strategiích se se vzrůstajícím počtem výzkumů a měnícími se paradigmaty dále rozšiřuje.

V literatuře se objevují zejména dva pojmy, které se vztahují k překonávání zátěže. Jedním z nich je adaptace, druhým coping. Adaptace znamená přípravu na těžkou životní zkoušku. Slovo „to cope“ lze přeložit jako „zvládat něco, vypořádat se s něčím, vědět si rady“. V psychologickém pojetí se jedná o zvládnutí životních krizí, konfliktních napětí a sporů (Baumgartner, 2001). Adaptace je pojem, který však zastupuje širší skupinu prvků, vztahuje se k zátěži běžné, oproti copingu, který se vztahuje ke krizi, napětí a sporům.

Oblast copingu zpracovaly psychologové z hlediska teorie psychoanalytické, kognitivně-transakční a interakční.

Raně-psychoanalytické práce zkoumaly obranné mechanismy a jejich roli v psychopatologii. Psychoanalytický koncept zdůrazňoval roli klinické psychologie a psychologie osobnosti, propojoval je s obrannými styly. Například obsedantně-kompulzivní neurózu s intelektualizací. Psychoanalytičtí vývojoví psychologové zdůrazňovali hierarchický model strategií zvládání. Některé obranné mechanismy považovali za zdraví ohrožující, či způsobující regresi jedince.

Psychoanalytický hierarchický model je však pro empirický výzkum této práce nevhodný, jelikož pojetí copingových strategií je svou povahou spíše rigidní a úzké, vztahuje se k psychopatologii člověka a kognitivnímu vývoji. Nezohledňuje charakteristiku podnětu, subjektivní vnímání jedince a reinterpretaci, způsoby a možnosti řešení, specifika okolí, proměnlivost situací i reakcí a další prvky, faktory a příčiny.

Kebza (2005) popsal rozdíl v psychoanalytickém a dnešním pojetí strategií zvládnání. Obranné reakce dnes již jsou považovány za neplnohodnotný způsob zvládnání. Řešená situace je v případě obranných reakcí umělá náhrada propojená často s nevědomými procesy. Strategie zvládnání jsou oproti tomu spíše vědomé a vztahují se k reálné situaci.

Hierarchický model nahradili psychologové v 70. letech behavioristé a kognitivisté procesuálním modelem. Mezi nejznámější propagátory tohoto myšlenkového proudu a v této oblasti nejčastěji citované patří Lazarus s kognitivně-transakčním modelem. Model zdůrazňuje interakci, či transakci mezi osobou a prostředím.

Kognitivní psychologie v obecném pojetí se zabývá tím, jak lidé vnímají informace, učí se jim, pamatují si je a přemýšlejí o nich (Sternberg, 2002).

Lazarus (1993) rozlišil strategie zvládnání na strategie zaměřené na řešení problému a za druhé na strategie vyrovnávající se s emocionálním stavem. Při strategiích zaměřených na řešení problému jedinec vyvíjí aktivitu a snahu řešit danou situaci konstruktivně, odstranit podněty, které způsobují obavy a strach, změnit podmínky. Strategie zaměřené na vyrovnávání s emocionálním stavem se týkají zejména snížení míry obav, strachu a zlosti.

Někteří autoři vymezili třetí skupinu strategií zvládnání, které nazvali vyhýbavé zvládnání. Podstatou tohoto typu zvládnání je vyhnout se stresové situaci prostřednictvím odvrácení pozornosti, nebo rozptýlením (Endler, Parker, 1999 in Kebza, 2005).

Carver (a kol., 1989) vytvořil multidimenzionální inventář strategií zvládnání stresu. Vyšel z Lazarova modelu, zaprvé rozlišil strategie zaměřené na řešení problému. Zařadil mezi ně aktivní zvládnání, plánování, potlačení interferujících aktivit, hledání instrumentální sociální opory a omezené zvládnání. Mezi strategie vyrovnávající se s emocionálním stavem zařadil hledání emocionální sociální opory, pozitivní přehodnocení, přijetí, odmítnutí, obrat k víře). Jako třetí složku strategií zvládnání popsal strategie, které nejsou příliš užitečné. Zařadil mezi ně snahu o ventilaci emocí, únik a vyhýbání. Jeho pojetí zahrnuje rozmanitější spektrum strategií, i případy, které by v případě Lazarova pojetí nejspíše nebyly brány v potaz.

V práci vycházím z tohoto pojetí strategií zvládání. Tento přístup zdůrazňuje roli situace, která v případě protiromských akcí akcentuje. Je však třeba si uvědomit i omezení, která z pojetí kognitivně-transakčního pojetí. Těmi je to, že opomíjí širší kontext a zdůrazňuje vliv situace oproti osobnostním dispozicím jedince.

Systemický přístup zahrnuje do středu bádání kontext, v oblasti coping strategií zdůrazňuje problémové situace, ovlivňující faktory a příčiny, je však v oblasti coping strategií teprve u samého počátku bádání.

Od 80. let se začala zdůrazňovat role osobnosti v zátěžové situaci z hlediska interakčního přístupu. Předmětem zájmu jsou vulnerabilita, nezdolnost, LOC, self-efficacy a optimismus.

Jedinečný výzkum u skupiny adolescentů příslušníků romské minority, v ČR, v oblasti, kde se konaly protiromské akce, provedla Brodilová (2013). V práci se opírá o koncept politického a etnického násilí. Jako strategie zvládání rozlišila aktivní opatření, únik a sociální oporu. V případě aktivních opatření adolescenti sami podnikli kroky k řešení situace. Jedním z druhů aktivních opatření je obrana. Adolescenti pomáhali s přípravami blokády a zúčastnili se jí. Mezi další typ opatření patří pomsta. Adolescenti se vyrovnali s událostí přímým vyjádřením emocí, či fyzickým kontaktem. Rozlišila hry, kdy adolescenti sami měli režii pod kontrolou. Dalším typem strategií zvládání je únik, jedinci se snažili vyhnout stresu, například schováváním se. Posledním typem strategií zvládání je sociální opora. V některých případech bylo pro respondenty důležité, že je opora přítomná. Další respondenti považovali za důležité sdílení prožitků a chování. Jako poslední typ strategie zvládání Brodilová rozlišila péči, vyskytovala se nejčastěji. Péče směřovala jak k adolescentům, tak péči adolescenti poskytovali ostatním. Nejčastěji byla namířena ke skupině „slabších“ a „znevýhodněných“.

Faktory ovlivňující reakci na stresovou reakci a zvládání

Jak již bylo řečeno, v práci se přikláním ke kognitivně-transakčnímu přístupu, který zdůrazňuje vliv situace na zvládání. V následujícím textu se pokusím přiblížit, které faktory ovlivňují zvládání protiromských akcí. Faktory se vztahují zejména k jedinci, komunitě a situaci (její krutosti, psychickému zpracování, informovanosti), sociodemografickým podmínkám, prostředí, dostupnosti pomoci a sociální opory. Nejzávažnější důsledky se vztahují k situaci.

Charakteristiky situace

Nejsilnějším prediktorem, který udává závažnost dopadu, je krutost, tedy to, čím více je situace intenzivnější, nekontrolovatelná a nepředvídatelná. Pokud je osoba vystavena horším podmínkám, tím horší následky prožije (Kohoutek, 2009).

Psychické zpracování události

V souvislosti s psychickým zpracováním události se nejčastěji zmiňují zprostředkovatelské traumatu. Tedy předvídání a hodnocení hrozby, pocit ohrožení, povaha katastrofy, pocit kontroly nad situací, stigmatizace obětí, omezení rolí, zkušenosti s traumatem, identita, pohled na svět, subjektivní míra prožívaného rizika, pocit zodpovědnosti a pocit viny. Někteří psychologové s traumatem navíc spojují specifické spektrum emocí.

Kognitivní zpracování a interpretace události spolurozhoduje o tom, zda se jedinec vyrovná s dopadem události a zda se rozvine forma posttraumatické změny. Zásadní jsou interpretace události, vzpomínky, chování a strategie zvládnutí (Ehlerse, 1999 in Kohoutek, 2009).

Pokud dojde k pocitu ztráty subjektivní nezávislosti a kontroly nad událostmi a vlastním prožíváním, vzrůstá pravděpodobnost rozvoje těžších poruch (Dunmor et al., in Kohoutek, 2009).

Interpretace událostí, které proběhly později, mohou být neutrální, negativní i pozitivní. V případě neutrální interpretace je snahou vytvořit objektivní obraz události. Pozitivní může vést k osobním poznatkům. Krizová událost je nazírána jako časově ohraničený zážitek, jehož dopady nejsou nutně negativní. Negativní interpretace traumatického zážitku zevšeobecňují, týkají se minulosti i budoucnosti, vztahují se nejen k události a vnějším okolnostem, ale také k vlastní osobě a chování během události (Hausmann, 2003, in Kohoutek, 2009).

Negativní interpretace traumatického zážitku se projevují specificky negativními myšlenkami o své osobě, světu, vlastní vině. Souběžně s nimi se objevují úzkost, deprese, hanba, pocit viny (Beck et al., 2015).

Lazarus (1993) označuje některé emoce za stresové, vyrůstající z konfliktu. Řadí mezi ně vztek, úzkost, pocity viny, hanbu, smutek, závist, žárlivost a znechucení. Emoce vypovídají také o tom, jak se jedinec adaptuje ve svém životě.

Karademas (et al., 2013) považuje za hlavní hrozby vedoucí k pocitu ohrožení: snížený pocit bezpečí, sníženou integraci ve společnosti, problémy s osobní identitou, nejednoznačný pohled na svět. Pocit ohrožení je významným faktorem, který ovlivňuje neuroticismus, snižuje sebeúctu, pocit kompetence, samostatnost a pocit spokojenosti.

Vnímání vlastního ohrožení se může lišit od skutečného rizika. Více ohrožené jsou skupiny lidí, které vnímají nízké ohrožení v případě vysokého rizika, bagatelizují nebezpečí, odmítají evakuaci a prevenci, vystavují se traumatizujícím a ohrožujícím událostem. Nepřiléhavé hodnocení mění schopnost reagovat na skutečné nebezpečí, jedinci spíš budou jednat zkratkovitě, budou v šoku a reagovat méně adaptivně. Existují také lidé, kteří vnímají vysoké ohrožení v případě rizika nízkého, využívají pak jiné zdroje pomoci, zkratkovitě jednají, jsou zranitelnější (Weisaeth, 1994, in Kohoutek, 2009).

Nejméně stresovaní jedinci byli ti, kteří se necítili být zodpovědní za to, co se stalo, ale berou odpovědnost za řešení důsledků katastrofy (Solomon a Smith, in Kohoutek, 2009).

Psychické následky neštěstí mohou být pozitivní. Někteří jsou rádi, že výzvu neštěstí potkali, že si uvědomili své hodnoty a změnili hodnotový systém, prohloubili smysl života. (Gerrity a Steinglass, 1994, in Kohoutek, 2009).

V případě kontextu protiromských akcí vyvstaly kategorie hodnocení legitimacy pochodů, míra vnímaného ohrožení spojená s pochody (související s očekáváním, průběhem pochodu a aktualizací zátěže). Někteří jedinci očekávali, že průběh nebude tak nevyzpytatelný, jiní předpokládali, že bude horší. Ohrožení při pochodu se vztahovalo k násilí, které při pochodu nastalo, násilí nejen účastníků akce, ale zároveň i policie. Mezi míru ohrožení při pochodu patří také zrada, kdy respondenti identifikovali v davu účastníků pochodu své známé a kamarády. Poslední složkou vnímaného ohrožení je aktualizace zátěže, neboli vzpomínky, které se vztahovaly k pochodům (Brodilová, 2013).

Sociální opora

Sociální opora je jedním z faktorů, které moderují vliv nepříznivých životních událostí na zdraví a psychickou pohodu člověka. Vliv opory je protektivní (Kebza, 2005). Sociální opora je zásadním mediátorem následků. Většinou se jedná o neformální složku, poskytuje ji blízké okolí či sociální síť (Pilisuk, 1982, in Kohoutek, 2009).

Sociální opora může uspokojit potřebu afiliace, přátelského vztahu, sociálního připojení, vzájemnosti, sociální komunikace, sociálního porovnávání, spolupráce, sociálního bezpečí, hodnocení, sociálního zařazení a začlenění, sociální identity a lásky (Křivohlavý, 2009).

Jako nejúčinnější sociální opora související s traumatickou událostí se prokázaly: zpracování významu události, zpracování stresu a bolesti (Ozer et al., 2015).

Sociální opora může nabýt negativní podoby, v případě, že neodpovídá potřebám jedince a poskytnutá pomoc je v rozporu s představou autonomie a sebevlády, ohrožuje sebeúctu a sebedůvěru, znamená riziko sebeznevažení, diskreditace, navozuje pocity bezmoci a neodpovídá potřebám jedince (Kebza, 2005).

Informovanost

Informace jsou nezbytnou podmínkou orientace v mimořádné, neznámé a nepředvídatelné situaci. Informace o nebezpečí redukuje nejistotu a pocity bezmocnosti. Vědomí dopadů může předcházet vzniku traumatu. Důsledkem nedostatků informací a nedůvěryhodnosti je úzkost, strach, tendence vytvořit si vlastní interpretace průběhu, příčin a následků neštěstí (Kohoutek, 2009).

Informace patří mezi nejdůležitější prvek opory a pomoci ve fázi kritické události. Umožňují předejít pocitům šoku, překvapení a zahlcení. Zmírňují obavy a úzkosti, redukuje pocity bezmoci a ztráty kontroly (Vaishar, 1999, in Kohoutek, 2009).

Individuální a rodinné faktory a osobnostní charakteristiky

Odolnost jedinců je rozmanitá, někteří jsou zranitelnější v důsledku předchozího traumatu, které může a nemusí souviset s neštěstím.

Příkladem může být špatný zdravotní stav, osamělost, věk, neuspokojivé ekonomické poměry, problémy v rodině či v zaměstnání, viktimizace (Kohoutek, 2009).

Sociodemografické charakteristiky

Původně se předpokládalo, že se psychické trauma vyskytuje častěji u mužů, názor byl relativizován. Ženy se častěji setkají s fyzickým či sexuálním týráním a napadením (Ursano, Fullerton a McCaughey, 1994, in Kohoutek, 2009).

K posttraumatickému rozvoji jsou zranitelnější děti, dospívající a staří lidé. Mezi ohrožené skupiny patří lidé psychicky zranitelnější, skupiny lidí s nedostatečnými vazbami, komunitní lídři, pracovníci záchranných týmů a nemocnic (Kohoutek, 2009).

Trauma a komunita

V případě katastrofy může komunita sloužit jako zdroj poskytování opory, například v oblasti pocitu sounáležitosti a obnovy kontinuity života zasažených. Neštěstí může komunity také narušit, na povrch vyplavou skryté problémy, naruší se existující vazby zvýší se dynamické tlaky komunity. Rodina představuje jeden z nejpřirozenějších zdrojů vzájemné sociální opory. V případě funkční rodiny slouží ke zotavení členů. (Kohoutek, 2009).

V okolí a svědcích událostí mohou události vyvolat zděšení a hrůzu, související s pocitem zranitelnosti, bezmoci, ztráty kontroly, nejistoty a ohrožení života. Jedním z vedlejších efektů snahy jedinců o navození pocitu kontroly, zvládnutelnosti a bezpečí je stigmatizace obětí katastrof a neštěstí. Oběti jsou v očích svědků zodpovědné za trauma (Kohoutek, 2009).

U skupin pocházejících z prostředí s nízkými příjmy jsou některé strategie ovlivněné vnímáním bezpečnosti místa bydliště (strachem z kriminality). Jedinci, kteří se izolovali od komunity častěji používali jako strategii zvládnání agrese. Strach z kriminality vedl dospělé k využití strategií: řešení problémů, regulace emocí, vyjadřování emocí a redukce poškození prostřednictvím sousedské komunity (Kilewer, 2013).

Komunita sehrála v případě protiromských akcí ochraňující úlohu (Brodilová, 2013).

Z pozorování a svých zkušeností však vyplynulo, že existují situace, kdy komunita ochraňující úlohu nesehrává. Jednou z nich může být to, kdy je jedinec označen jako viník protiromské akce, který způsobil „incident“, nebo je vnímán jako „přistěhovalec“.

3 Empirická část

Cíl práce

Hlavním cílem práce je získat prostřednictvím metody zakotvené teorie detailní informace o tom, *jak dospělí příslušníci romské minority vnímají protiromské akce*. Snažila jsem se porozumět tomu, *jak protiromské akce zvládají a jaké faktory zvládání je ovlivňují*. Na základě dat jsem se pokusila vytvořit integrující teorii pro uvedená témata. Data jsem získala z polostrukturovaných rozhovorů, které jsem vedla s dospělými příslušníky romské minority.

Výzkumné otázky

Hlavní výzkumné otázky

1) *Jak vnímají dospělí příslušníci romské minority protiromské pochody?*

Podotázky:

1.1) Jak vnímají dospělí příslušníci romské minority pořadatele a účastníky protiromských pochodů?

2) *Jaké strategie zvládání používají dospělí příslušníci romské minority v průběhu protiromských pochodů?*

3) *Jaké faktory ovlivňují zvládání protiromských pochodů dospělými příslušníky romské minority?*

Podotázky:

3.1) Který z faktorů má vliv na intenzivnější prožívání a četnost i způsoby strategií zvládání? Čím je specifický? Které podmínky jsou klíčové pro důsledky faktoru? Jaká je intenzita prožívání?

Metody

Přístup k pojetí rozdílů mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem je mnohoznačný. Někteří vědci staví rozdíly mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem do opozice, někteří tvrdí, že stavit výzkum do kontrastu není užitečné, další tvrdí, že kontrast je falešný. (Layder, 1993 in Bryman, 2012).

Bryman (2012) charakterizuje kvalitativní a kvantitativní výzkum jako dvě výzkumné strategie, které mají specifickou orientaci k vedení výzkumu v sociálních vědách a jinou orientaci epistemologickou a ontogenetickou. Hlavní orientací k teorii v

kvantitativnímu výzkumu je dedukce a testování teorie. Epistemologickým východiskem je model přírodních věd, zejména pozitivismus. Ontologickým východiskem objektivismus. V případě kvalitativního výzkumu je role výzkumu orientována induktivně, tvoří se teorie. Epistemologickým východiskem je interpretativismus, ontologickým konstruktivismus.

Hlavními znaky, které rozlišují kvalitativní výzkum od kvantitativního jsou z pohledu kvalitativního výzkumu: analýza slov namísto čísel, pohled z perspektivy participanta oproti perspektivě výzkumníka, proces versus statický obraz, nestrukturovanost oproti struktuře, kontextuální porozumění versus generalizace, „micro“ versus „macro“, význam oproti chování, přirozené podmínky místo umělých (Bryman, 2012).

Existuje mnoho zahraničních studií zpracovávajících téma zvládnutí, ze kterých by bylo možné vycházet v práci s kvantitativními metodami. Situace v ČR je však jedinečná, výzkumů zabývajících se strategiemi zvládnutí v ČR zohledňujících zejména zkušenosti, kulturní i společenské podmínky příslušníků romské minority v tamních podmínkách není mnoho. Domnívám se, že je třeba v případě této práce zohlednit charakteristické podmínky, situaci a prostředí.

Mezi nevýhody kvalitativního výzkumu patří to, že výsledky výzkumu je těžké zobecnit na širší populaci, výzkumník získá velké množství informací o menším počtu jedinců (Disman, 2011). Vědci také kritizují, že výzkum je těžké replikovat, a je málo transparentní (Bryman, 2012). Někteří kritici tvrdí, že kvalitativní výzkumníci v krajnějším případě nerozlišují podstatné informace od nepodstatných, nepodaří se jim velké množství informací zpracovat do jednotného systému. Najdou sporné oblasti, ale nevyřeší je. Nemají možnost je ověřit (Miovský, 2006).

Domnívám se však, že v případě tématu práce je vhodnější použít kvalitativní výzkum spíše než kvantitativní.

Mezi konkrétní důvody, které mě k volbě vedly, patří to, že jde o choulostivé téma, které je náročné na porozumění, na vyjádření aktérů. Terén je obtížně dostupný. V praxi jsem se setkala s nedostupností respondentů. V případě, že na dveře tůkal cizí člověk, předstírali, že nejsou doma a neotvírali dveře. V průběhu rozhovorů bylo také důležité používat slovník respondentů a jejich výrazy, které byly velmi specifické a velmi těžce by se v kvantitativním výzkumu předjímalý. Někteří respondenti o tématu mluvili otevřeně poprvé a v průběhu rozhovoru organizovali poprvé svou zkušenost, což by pro ně v případě kvantitativního výzkumu mohlo být obtížnější. Domnívám se také, že spolupráce

s gatekeeperem a má přímá účast na akcích mohly vést k větší důvěřivosti a otevřenosti respondentů v rozhovoru. Zároveň si myslím, že osobní zkušenost z akcí je jedinečná, neopakovatelná a pro bližší porozumění situaci velmi důležitá. Za výhodu kvalitativního výzkumu také považuji přímý kontakt, kdy v ideálním případě může výzkumník navodit atmosféru bezpečí a důvěry a co nejvíce očním kontaktem, přitákáním a parafrázováním podporovat respondenty ve výpovědích.

Metoda výběru

Použila jsem pro výběr vzorku kombinaci metod „theoretical sampling“ (pořizování vzorků vycházející z budované teorie) a Metodu sněhové koule. Metoda „pořizování vzorků vycházející z budované teorie“ vychází z potřeb teorie, cílem je vybrat vhodný vzorek, který poskytne informace o kategoriích a vztazích mezi nimi (Strauss, Corbinová, 1999).

Metodu sněhové koule jsem zvolila pro rozšíření výzkumného souboru. Podstatou této metody je to, že informující doporučí další osoby, které „splňují daná kritéria“. „Je s nimi provedeno interview, při němž jsou požádání, aby „nominovali“ další osoby, které znají a které rovněž splňují příslušná kritéria a zprostředkovali s těmito osobami kontakt.“ (Hartnoll et al., 2003, s. 19). Miovský doplňuje (2006), že metoda patří mezi jednu z nejčastěji využívaných v kvalitativním výzkumu a často se kombinuje s jinými výběrovými metodami.

Mezi hlavní nesnáze této metody patří dosažení reprezentativnosti. Mezi možné důsledky použití metody patří vytvoření hranice mezi výběrovým souborem a dalšími možnými kandidáty. Rizikem toho je, že lidé ve výběrovém souboru jsou si více podobní a výsledky výzkumu jiné, než v případě, že by byli do výzkumu zahrnuti i ostatní kandidáti, kteří do skupiny patří (Hartnoll et al, 2003).

V následujícím textu přiblížím, jak jsem postupovala s výběrem vzorku. Základní výzkumný soubor jsem předem neznala, vybrala jsem cíleně lokalitu A: Zkontaktovala na přednášce v Praze členy neziskové organizace. Členové navštěvují místa, kde se konají protiromské akce. Na internetových stránkách jednotlivých skupin pořadatelů jsem vyhledala datum a místo jednotlivých protiromských akcí, připojila jsem se k neziskové organizaci. Účastnila jsem se v některých místech doprovodného programu a aktivit zaměřených na skupinu příslušníků romské minority, v některých případech akce příslušníci sami pořádali. Povídali jsme si o akcích a o zejména o tom, co prožívají.

Jeden z členů neziskové organizace souhlasil s tím, že mi zprostředkuje rozhovory s informátory. Sehrál roli gatekeepera. V lokalitě a odlišných sociálně-ekonomických podmínkách obyvatel se orientuje, informátory zná osobně. První kontakt mi zprostředkoval s příslušníkem romské minority v sídlišti, kam pochody přímo nevedly. Jeho výpověď byla v některých ohledech velmi odlišná od výpovědí ostatních respondentů. Zároveň obohacující pro saturaci kategorií. Všechny ostatní rozhovory probíhaly v domácnostech s informátory z ubytovny, kam přímo mířil protiromský pochod. Respondenti mi doporučili své známé k dalším rozhovorům. Kritéria k výběru lokality zmiňuji v další podkapitole.

Specifickou překážkou ve výběru informantů byla prvotní nedůvěra. Domnívám se, že bez podpory gatekeepera při uvedení do lokality by nebylo možné rozhovory vést. Setkala jsem se například s tím, že informátoři neznámým lidem neotvírali dveře a předstírali, že nejsou doma. Brodilová (2013, s. 60) popisuje podobnou situaci: „Zpočátku jsem v tomto ohledu narážela na určitou nedůvěru a několik dětí, na které mě jejich vrstevníci odkázali s tím, že u pochodů byly či že by mi k nim mohly něco zajímavého říct, účast na rozhovoru odmítlo.“

Snažila jsem se této situaci předejít výběrem lokality a přímou účastí. Většina informátorů si mě pamatovala, zúčastnila jsem se některých doprovodných akcí v této lokalitě, které se konaly v den protiromských pochodů. O víkendu, kdy jsem vedla rozhovory, mi manželé žijící v ubytovně poskytli nocleh.

Mé specifické možnosti i prostředí výzkumu omezily možnost, abych se k informantům vrátila a požádala je o doplnění rozhovorů, domnívám se, že to mohlo mít na výsledky práce vliv, avšak ne zásadní. Kategorie a pojmy se ve výpovědích opakovaly, vztahy mezi nimi vyjasnily.

Výzkumný soubor

Lokalita

Informace o protiromských akcích v ČR sleduji přibližně tři roky, některých akcí jsem se účastnila, zejména těch, které proběhly v posledních dvou letech. Lokalitu, kde se rozhovory konaly, jsem navštívila několikrát. Účastnila jsem se dvou akcí. Při výběru lokality jsem zvažovala kritéria:

Kritéria k volbě lokality:

aktuální událost: protiromský pochod

směr: vedl k místě bydliště většiny tázaných osob

zkušenost: má přímá účast

vyšší pravděpodobnost důvěry: osoby si mě pamatovaly

Mým cílem bylo zakotvit teorii v datech, která budou co nejvíce „čerstvá“. Reagovala jsem na aktuální situaci. Vybrala jsem pro výzkum lokalitu, kde se konaly protiromské akce. Akcí jsem se zúčastnila.

Ubytovna

Většina rozhovorů probíhala v ubytovně, která je považována za sociálně vyloučenou. Většina osob, se kterými jsem mluvila, by nejraději ubytovnu opustila. Nedaří se jim však najít náhradní bydlení. Zmiňovali se, že s jejich adresou je všude odmítají, nebo nemají dostatek prostředků k uhrazení prvotních nákladů na kauci. Většina respondentů v ubytovně žije kratší dobu než deset let, ale déle než dva roky. Přestěhovali se do ubytovny z blízkého okolí, z větších měst i ze zahraničí.

V prvním patře se nachází obchod s potravinami. Zbývajících sedm pater obývají jednotlivci, manželské páry i početnější rodiny. V každém patře bydlí šest „rodin“. Přesný počet obyvatel však neznám. Nevím, zda jsou všechny byty obydlené. Odhaduji, že v ubytovně žije přibližně sto až sto padesát osob. V blízkosti ubytovny bydlí příslušníci majority.

Respondenti vyprávěli, že v ubytovně se rozšířily štěnice. Na chodbě nesvítala světla, vstupní dveře byly rozbité, některá okna také.

Domácnosti jednotlivých osob se lišily. Vybavení domácností bylo v některých bytech velmi skromné, byt byl spíš „holý“, bez nábytku, funkčního topení a linky. V jiných případech překypoval nejmodernější elektronikou a nábytkem. V některých bytech žili jednotlivci, v jiných početnější rodiny. Někteří sousedé spolu komunikovali, půjčovali si přístroje nezbytné k vaření a komunikaci.

Reakce na nově příchozí rodinu ze Slovenska se lišily, byly zejména nepřátelské, sousedé se rodině vyhýbali. K ostatním vyloučeným lokalitám a ubytovnám v tomtéž městě, kde žili častokrát jejich příbuzní, se respondenti vyjadřovali většinou s pohrdáním. Lze říci, že rodinné situace a vztahy mezi sousedy, jsou velmi rozmanité, ačkoli je pro komunitu ubytovna spojujícím prvkem, nelze jí rozhodně považovat za stejnorodou.

Soubor

Průběh výběru vzorku a opatření rozhovorů

Zvolila jsem lokalitu v místě A, domluvila se s gatekeeperem na přesném datu návštěvy. V místě A proběhly dvě protiromské akce, rozhovory jsem vedla na začátku listopadu roku 2014, pár měsíců po konání protiromských akcí.

Gatekeeper mě dopoledne vyzvedl na nádraží, po cestě mi sdělil důležité informace o specifických „poměrech“ v lokalitě. Zavedl mě do ubytovny, kde mě představil a zajistil rozhovory i nocleh u jedné z rodin. Poté mě zavezl k muži, se kterým jsem vedla první rozhovor. Dopravila jsem se z místa k ubytovně, a vedla další dva rozhovory. Přespala jsem u jedné z rodin, přímo v ubytovně. Dopoledne jsem vedla v ubytovně další dva rozhovory.

Podmínky při rozhovorech byly v něčem shodné, v něčem odlišné. Konaly se přímo v domácnostech, nejčastěji v kuchyni. Někde byl přítomen jen jeden člověk, samotný, jinde manželský pár, jinde i děti a známí. V průběhu rozhovoru do místnosti přišly další osoby, nebo rozhovor přerušil telefonický hovor.

V případě rozhovoru č. I byly podmínky odlišné. Respondent bydlí v sídlišti, kde žijí zejména příslušníci majority. Zájmy respondenta se lišily, pracuje pro majoritní instituci, zajišťuje v lokalitě preventivní programy dobrovolně a na své náklady. V den protiromských akcí se pochodů zúčastnil, oproti ostatním však byl na místo přivolán z pracovních důvodů.

Omezení souboru

Soubor, který jsem zvolila, je v mezích možností bakalářské práce reprezentativní. Volba proběhla pečlivým a promyšleným způsobem. Většina respondentů bydlí v ubytovně, kam mířil pochod.

Gatekeeper

Gatekeeper je člen neziskové organizace, který do ubytovny dojížděl v momentě protiromských akcí. Respondenty zná osobně. O akcích s nimi mluvil před, v průběhu i po skončení. Organizace je majoritní instituce, nezisková. Jejími členy jak příslušníci majority, tak minority.

Informující

Respondenty jsem s dopomocí gatekeepera i prvních respondentů vybírala dle těchto **kritérií**:

Vývojové období: Dospělost

Příslušnost k romské minoritě

Přímá účast při pochodech

Pobyt v lokalitě A

V jednom z případů jsem vedla rozhovor s manželi, kteří se představili jako „češka“ a „Rom“. Tvrdili o sobě, že jsou „Smíšený pár“. Zprvu jsem tento fakt považovala za omezující. Situačně lze však vzhledem k pochodu říci, že prožila stejnou zkušenost, jako ostatní respondenti. Prožila situaci ve stejném místě a čase, její strategie se výrazně nelišily od strategií ostatních respondentů. Situačně v tento moment příslušela k minoritě. V jejích výpovědích byly znatelné pouze odlišnosti ke skupinám „majority“ a „minority“, výroky, ke kterým vyjadřovala, jsou specifické oproti ostatním výpovědím a jsou pro výzkum obohacující.

Rozhovor jsem vedla celkem se sedmi lidmi, přičemž v některých případech vstoupily do rozmluvy i jiné osoby, či telefonické hovory. Šest ze sedmi respondentů bydlí v ubytovně, kam vedl protiromský pochod. Někteří z nich mají práci, někteří jí hledají. Téměř všichni z nich by se nejradyji přestěhovali. Jména, která uvedu a budu je používat v následujícím textu, jsou smyšlená.

Rozhovor č. I

Jan – bydlí v jiném místě než všichni ostatní respondenti. Pracuje u státní instituce. Dobrovolně a na své náklady zjišťuje v lokalitě primární prevenci. Jeho slovní zásoba byla rozvinutější. Zajímá se ve volném čase o historii i politiku. V místě se narodil. Ve výpovědích zdůrazňoval shodné či společné charakteristiky příslušníků minority a majority.

Rozhovor č. II

Anežka – manželka Matěje. Nemá děti. Absolvovala rekvalifikační kurz vaření. Její radostí je pes. Je „češka“. Bydlí ve třetím patře.

Matěj – zajímá se o práva, zákony. Přál by si emigrovat.

Rozhovor č. III

Václav – rozhovoru se účastnila celá rodina, hovořil většinu času jen on. Měsíc před pochody ho napadl útočník a poranil mu hlavu. Společně s Anežkou zabezpečili dveře ubytovny před protiromskými akcemi, zařídili zámek.

Bydlí ve druhém patře.

Rozhovor č. IV

Julie – rozhovoru se účastnila sama. Má manžela, dvě dcery. Starší dceři se několik dní po rozhovoru narodil kluk. Vrátila se nedávno po operaci z nemocnice.

Bydlí v prvním patře.

Rozhovor č. V

Anna – kamarádka Lucky. Rozhovor probíhal v domácnosti Anny. Má sedm dětí, stará se o pět z nich, je sama. Děti jsou pro ní velmi důležité. Chce se přestěhovat blíž k matce. Anežka a Matěj jsou jejími blízkými přáteli. Bydlí ve třetím patře.

Lucka – má manžela, několik dětí.

Rozhovor

Jak již bylo řečeno, rozhovory probíhaly přímo v domácnostech respondentů. Domluvila jsem se s nimi, kdy mají čas. První den proběhly dva rozhovory, druhý den tři. Všechny rozhovory jsem nahrávala na diktafon. Na úvod jsem se zeptala, zda informující souhlasí s rozhovorem a i s tím, že data z rozhovorů použiji v bakalářské práci. Zmínila jsem se, že v práci neuveřejním jména, ani lokalitu, kde bydlí. Všichni dotyční souhlasili. Zmínila jsem se také, že mohou rozhovor kdykoli přerušit, či předčasně ukončit. Jeden z rozhovorů narušila specifická návštěva, domnívám se, že host byl pod vlivem drog, respondent hosta krátce po příchodu odvedl.

Snažila jsem se co nejvíce přizpůsobit respondentům. Domnívám se, že nejdůležitější bylo zahájení. A proto, poučena z prvního rozhovoru, jsem si v průběhu všech rozhovorů nechala připravit kávu a pozvala respondenty na cigaretu. Sama jsem si jí dala pokaždé také, což byl pro mě jako nekuřáka za doprovodu pěti poctivých tureckých káv zajímavý experiment. Ptala jsem se respondentů na jejich zájmy a rodinu, snažila jsem se docílit co největšího pocitu důvěry, bezpečí a jistoty.

Připravila jsem si dopředu okruhy, které mě zajímaly a dodatečné otázky, kdybych nevěděla, na co se zeptat, uvádím je v příloze č. I. V rozhovorech jsem se snažila vycházet z toho, co respondenti uvedli, ptát se jich na větší podrobnosti i významy různých pojmů. Snažila jsem se používat jejich slovník, slovní obraty, abychom si snáze porozuměli. Opakovala jsem, co mi řekli. Snažila jsem se ujistit, že to, co říkají, nedezinterpretuji.

Zvažovala jsem, že rozhovor č. III předčasně ukončím. Václav odpovídal na otázky k velmi citlivému tématu, přibližně v polovině rozhovoru brečel. Domnívám se, že v tento moment jsem přestala klást otázky týkající se výzkumu a spíš jsem měla tendenci ho utišovat, vést. Mé otázky se lišily. Reflektuji, že jsem průběh tohoto rozhovoru od této chvíle ovlivnila, vedla direktivněji určitým směrem, namísto toho, abych mu dala více prostoru k autentickému vyjádření. Václav se potom začal ptát, co přesně dělám, jakou školu studuji,... Řešila jsem velké dilema, jak se zachovat, jak mám situaci vzhledem k Václavovi co nejcitlivěji vyřešit. Rozhovor jsme dovedli do konce. Tázala jsem se ho, jak vnímá to, že jsme rozhovor v ten moment zcela nepřerušili. Odpověděl, že je rád, že jsme rozhovor dokončili. Že se mu ulevilo.

Vedení rozhovorů mohlo podstatně ovlivnit mé úzkostlivé rozpoložení, které pravděpodobně vzniklo v průběhu III. rozhovoru z důvodu konfliktu rolí a nejasně čitelné situace. V průběhu dalších rozhovorů se rozpoložení stupňovalo. Projevilo se to tím že poslední rozhovor jsem se snažila co nejvíce urychlit, byl nejkratší.

Metody zpracování a analýzy dat

Jak již bylo řečeno, vybrala jsem pro vedení výzkumu kvalitativní výzkumnou strategii. Bryman (2012) rozlišuje hlavní a tématické strategie kvalitativní analýzy dat. Do hlavních strategií řadí analytickou indukci a zakotvenou teorii.

Hlavní kroky se u hlavních strategií liší. Analytická indukce začíná hrubou definicí výzkumné otázky, pokračuje hypotetickým vysvětlením problému a sbíráním dat. V případě, že se vyskytnou v datech odchylky, definuje se nové hypotetické vysvětlení, které by zahrnovalo i odchylující se případy. V případě nekonzistentnosti hypotézy s daty analytik definuje hypotézu znovu. Analytik pokračuje do té doby, než definice a hypotetické vysvětlení jsou v souladu i s odchylujícími se případy. Jedna z nevýhod této strategie je ta, že neexistuje mnoho příruček pro uživatele, které by určily, kolik případů je třeba k prošetření absence negativních případů a validity (Bryman, 2012)

Zakotvená teorie přináší určitá omezení. Uvedu některá z nich. Bulmer (in Bryman, 2012) vychází z toho, že je dnes zřídka akceptováno, že by pozorování mohlo být teoreticky neutrální. Domnívá se, že je téměř nemožné, aby analytik odložil vědní poznatky v počátečních fázích výzkumu a nevnášel je do kódování. Kvalitativní výzkumníci mohou být ovlivněni stávajícími konceptualizacemi, jejich výsledky mohou být postaveny na těchto základech.

Existují také pochyby o tom, zda zakotvená teorie může být pokládána za výzkumnou strategii. Mezi praktičtější nevýhody zakotvené teorie patří také velká časová náročnost například při zpracování nahrávek rozhovorů, naléhavé deadlines mohou ovlivnit výslednou konceptualizaci (Bryman, 2012).

Zakotvená teorie je jedna z nejužívanějších metod analyzující data v kvalitativním výzkumu. Vyvinuli ji Barney Glaser a Anselm Strauss. Jejich počáteční filosofická východiska i zkušenosti se lišily. Spolupracovali na rozvinutí technik kvalitativní analýzy. Vydali v roce 1967 knihu *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative Research*. Od té doby se jejich cesty ubíraly trochu jiným směrem. Bryman (2012) k rozlišení používá pojem „Glaserian approach“ a „Straussarian approach“.

K analýze dat jsem čerpala poznatky z dostupné knihy určené pro začátečníky od Strausse a Corbinové: *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Používám tedy „Straussarian“ přístup.

Strauss vycházel z teorie interakcionismu a pragmatismu. Východiska se promítají v pojetí zakotvené teorie v těchto oblastech: získávání dat (prostřednictvím terénního výzkumu), zakotvení teorie v datech, v povaze zkušeností a zážitků (procesualita). Lidé nejsou pasivními prvky k tvorbě světa, teorie zdůrazňuje nestálost a nestatičnost života, propojuje podmínky, smysl a záměrné chování (Strauss, Corbinová, 1999).

„Zakotvená teorie je teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s.14).

V zakotvené teorii se používá analýza k interpretování. Synonymem analýzy je v tomto případě kódování. *„Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Je to ústřední proces tvorby*

teorie z údajů“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 39). Existují tři typy kódování, otevřené, axiální a selektivní. Místem, kde se postupy protínají, je technika kladení otázek.

Analýza

V průběhu rozhovorů jsem si psala poznámky a sepisovala pojmy, které mě napadaly. S analýzou jsem začala přímo na místě. Po návratu jsem rozhovory doslovně přepsala a pokračovala v kódování. Neboli provedla jsem rozbor vět a přidělila k jednotlivým celkům pojmy, které je reprezentovaly. Kladla jsem si dodatečné otázky, co pojem vymezuje. Pojmy jsem následně seskupila do kategorií. Ty jsem také pojmenovala. Dělal mi potíže se od pojmů a kategorií odpoutat, nadhlídnout nad ně. Neustále jsem si kladla otázky, co pojmy a kategorie znamenají, jaké příklady jsou typické, které tolik ne. Hledala jsem vlastnosti a dimenze jednotlivých kategorií. Domýšlela jsem protikladné dimenze. Všechny nápady jsem si ihned zapisovala.

Pokračovala jsem v analýze a použila způsoby axiální kódování, které „... *údaje zase novým způsobem skládá dohromady vytvářením spojení mezi kategorií a jejími subkategoriemi*“ (Strauss, Corbinová, 1999).

Pokusím se uvést konkrétní příklad, jak jsem pracovala. V případě strategií zvládání jsem výroky rozčlenila z hlediska činnosti, která měla vést k překonání stresu vyplývajícího z protiromské akce. Vyčlenila jsem kategorii hlídka, útěk, zámek, sranda, vyhýbání, skrývání, obrana, opora, soudržnost a individuální strategie. Zamýšlela jsem se nad tím, zda jedinci strategie vykonávají jednotlivě, nebo společně. Dále, zda strategii používají jedinci při jiných příležitostech, nebo se vztahovaly pouze k protiromské akci. Dále jsem přemýšlela o tom, zda se jedná o strategie, kterými jedinci řeší důsledky vyplývající z protiromské akce, či vlivné faktory, nebo se zaměřují na emoce, nebo strategie neslouží ani k jednomu z těchto cílů. Přemýšlela jsem také, zda se jak se strategie vztahují k ostatním kategoriím, co je spojuje a v čem se liší.

Určila jsem příčinné podmínky, kontext, strategie jednání a interakce a následky strategií. Přecházela jsem mezi otevřeným a axiálním kódováním. Zapisovala jsem si veškeré nápady, paradigmatický model jsem několikrát změnila a upravila. Některé kategorie jsem přeřadila, nebo dodatečně propojila. Pokračovala jsem selektivním kódováním. Vytvořila jsem kostru příběhu. Výzkum byl teoreticky nasycen.

Etické problémy

Diener a Crandall (in Bryman, 2012) rozlišují čtyři základní oblasti, které pokrývají etické principy v sociálně-vědním výzkumu. Předmětem jejich teorie jsou tyto body: poškození účastníků, nedostatek informovaného souhlasu, zásah do soukromí, podvodné jednání. Pojem poškození, či újma účastníků má více významů. Patří mezi ně fyzické poškození, poškození vývoje, ztráta sebeúcty, stres,...

Dlouze jsem zvažovala, zda některé otázky mohu vznést, jelikož by mohly být pro respondenty velmi citlivé. V rozhovorech jsem vycházela z informací, které vyprávěli respondenti. Bylo však vhodné vědět, která místa mohou být citlivější a dle potřeb, situace a jednotlivce jsem se snažila otázky přizpůsobit. V rozhovoru č. III dokonce respondent brečel, jak již bylo dříve řečeno. Na konci se však vyjádřil, že se mu ulevilo, že o tématu neměl s kým mluvit a že o tom mluví od té doby poprvé. Na druhou stranu mohly otázky u jiných respondentů vyvolat vzpomínky na nepříjemné události, stres, a neposkytli mi o tom zpětnou vazbu.

Rozhodla jsem se, inspirována prací Brodilové (2013), neuveřejnit město, místo ani jména respondentů z důvodu ochrany informantů a zabránění jejich přesné identifikaci.

Osobní angažovanost

Motivace, která mě vedla k volbě tématu, bylo více. Jednou z nich bylo to, že jsem nedokázala protiromským akcím jen přihlížet z povzdálí. Snažila jsem se otevřít prostor pro výpovědi osob, které zažily událost protiromského pochodu. Snažila jsem se zároveň porozumět jejich specifickému prožívání, vnímání a potřebám. Zajímal mě širší společenský kontext a příčiny, které souvisí s protiromskými akcemi, sociálním vyloučením a jejich důsledky.

Výsledky analýzy

Hlavní kategorie

Hlavní kategorie
Vnímání situačních/kauzálních prvků
Míra vnímaného rizika
Prožívání
Vetřelec
Strategie zvládání
Faktory zvládání
Následky

Nejobsáhlejšími kategoriemi je Vnímání situačních/kauzálních prvků, strategie zvládání a prostředí. Výpovědi respondentů jsou v některých oblastech velmi rozmanité, stojí v opozici, je to zřetelné zejména v případě Jana, když se vyjadřuje k atributům i k osobním strategiím a k prostředí. Jeho výpovědi se liší od skupiny ostatních respondentů, stojí leckdy téměř v opozici, zároveň je však v některých případech doplňuje.

Vnímání Situačních/ Kauzálních prvků

Jednou z nejrozvinutějších a obsahově nejbohatších kategorií je kategorie Vnímání situačních/kauzálních prvků. Kategorie zastřešuje výpovědi respondentů, kteří se vyjadřují k tomu, z jakého důvodu se v místě konaly pochody, kdo je organizoval, kdo se jich účastnil a jaké důsledky z nich vzešly. Kategorii jsem rozdělila na dvě skupiny, označila jsem je „skryté prvky“ a „zjevné prvky“.

Zjednodušující **pojmy zjevné a skryté prvky** jsem zvolila z toho důvodu, abych zdůraznila kontrast mezi tím, že u skrytých prvků jde spíše o spekulativní teorii pozadí problémů, v případě zjevných prvků jde spíše o konkrétní legitimitu možného trestu, což se pravděpodobně projevuje více vyhocenými a emočně napjatými postoji.

Skryté prvky

vnímané příčiny

společenská teorie

teorie rasové příčiny

typy příčin

teorie specificky romské příčiny

Mezi **skryté prvky** jsem zařadila výroky s příčinami událostí, které vycházely ze společenské, či lokální situace. výroky v kategorii se zaměřují spíš na pozadí problémů.

Jan označil za typ příčiny fakta, která vyplývají z proměny systému a společnosti. Je třeba připomenout, že Jan nebydlí v ubytovně a zajišťuje v lokalitě preventivní programy. K příčinám se vyjadřuje „*Myslím si, že tady platí to, že kdyby všichni měli práci, tak by se tohle nestalo. Nikdo by neměl čas na tyhle pochody. Lidi nemaj práci a jsou nervózní.*“. Jan rozlišil dobu před rokem 1989 a dnes a identifikoval rozdíly, které souvisí s pochody: „*...byla práce, lidi si nenadávali, přišel pátek, lidi se těšili na zábavu, černí bílí, všichni se bavili, pomáhali si. To byl nádhernej krásnej život. S tím, že člověk nemoh jít do ciziny, oni říkaj, že nebyla svoboda.*“, „*To nikdo nepřišel, nikdo stáhněte to [radio]. Protože pátek. Všichni. [šli na zábavu]. V neděli byl klid, v pondělí práce. Takže nikdo na nikoho [si nestěžoval].*“

Václav a Matěj uváděli jako příčinu pochodů příslušnost k minoritě, či „rasu“: Matěj příčiny definuje: „*Abych řekl pravdu, proč to vzniká, tak to je kvůli rase, barvě pleti*“. Václav tvrdí, že: „*Ty pochody ty byly jenom proti nám, proti Romům, připravený*“.

Jan a Matěj navíc připodobňují účastníky a organizátory pochodů k nacistům a pochody druhé světové válce (uvedeno níže v textu).

Příčiny, které respondenti zmiňují, mají patrně souvislosti v případě Jana ve společenské teorii, Jan také upozorňuje na změnu systému, důsledky, které z toho vyplývají, důsledky kapitalismu. Václav s Matějem zmiňují teorii rasovou. Jan s Matějem považují za příčinu aktivity organizátorů nacistickou ideologii.

Zjevné prvky

incident

identifikace s majoritním pohledem
teorie vyprovokované reakce
vytěsnění

percepce organizátora

percepce účastníků

sebepercepce

percepce jedinců příslušících k majoritě

průběh pochodu

Oblast s výpověďmi asociovanými k **zjevným prvkům** je rozsáhlejší.

Jako **příčinu nebo důležitou podmínku vedoucí ke vzniku pochodů** zmiňují téměř všichni respondenti **incident**, kdy v herně velmi pravděpodobně napadl příslušník minority příslušníka majority. Oproti kategorii skryté prvky, kategorie zjevné prvky spíše zdůrazňuje legitimitu trestu, a pravděpodobně se k ní vážou víc emočně napjaté postoje. Vzorovým příkladem je výpověď Julie: „*To se stalo, to ten cigán napadl toho kluka, napadl toho Čecha*“. Někteří respondenti v případě incidentu zmiňovali, že je třeba, aby útočník byl potrestán, co „nejpřísněji“. Trest by měl posloužit jako exemplární příklad. Václav zmiňuje: „*Tak jakmile mu nedají vyšší trest, co požadují, tak se to bude opakovat a už to bude, půjde to k horšímu.*“

Jan se domnívá, že útočník byl k útoku vyprovokován. Tvrdil, že vybízející k útoku byl příslušník majority, že útočník jednal v sebeobraně: „*Tak všichni jsme na něj nadávali [na útočníka], ale, potom jsme přišli na to přišli, že on to nevyprovokoval, vyprovokovali to oni. No a začla....*“

Specifická je v kategorii výpověď Julie, která na doplňující otázky k organizátorům pochodů a na dotazy o příčinách odpověděla: „*Vůbec nevím, co se dělo.*“ Zároveň však v jiných částech rozhovorů jmenuje jednotlivé účastníky a organizátory pochodu. Domnívám se, že v případě Julie je to pravděpodobně podmíněno jednou z jejích osobních strategií zvládnutí – vyhýbáním.

Někteří respondenti identifikovali a hodnotili záměr **organizátora**. Popisují je z hlediska osobního a teoretického (který se vztahuje k již zmíněným souvislostem s nacistickou doktrínou). V místě se konaly dva pochody, přičemž každý **organizoval** jiný člověk. Václav uvádí: „*Poslouchejte, jak tu byla ta demonstrace, tak tu byl Kohout, pak tu byl Vandas*“. Někteří respondenti popisovali jako organizátora pouze jednoho z nich, například Jan tvrdí: „*Poprvé to byl ten Kohout, to byla jeho práce, podruhé, to už nevím kdo*“. V některých případech respondenti k organizátorům připojují specifické výrazy, pojí se nimi intenzivně prožívaný hněv. Matěj uvádí: „*Pořádal to takovej „hajzl zkurvenej“, nějaké Kohout*.“

Respondenti se pokusili také identifikovat a zhodnotit záměr účastníků. Některé výroky jsou povahy osobní, jiné zdůrazňují hledisko historické a ideologické. Některé jedince charakterizují jako lidi, co se šli na pochod bavit, jako falešné Čechy, nacisty, rastitsy a hloupé lidi, kteří jsou méněcenní.

Jan se snažil v jedné části rozhovoru redefinovat záměr některých účastníků: „*Některý tam byli ze zvědavosti. S kočárkama. Jako že je pouť, to*“. V jiném výroku zdůrazňuje, že účastníci nebyli Češi: „*...on je napůl Němec, Maďar, on sám neví, kdo je a křičí Čechy Čechům*“. V jiných výpovědích je zdůrazněná podobnost účastníků a organizátorů s nacisty, například u Matěje: „*Nebo ta méněcennost a povýšenost, jak jsou nadvýšená rasa, jak to bylo za Hitlera. Němci*“. Jan zmiňuje: *Toho se právě bojím, když to sleduju, co bylo třicetism, že když sem přijeli Němci a Sudety vyhnali, jo,...*“. Popis účastníků je zároveň provázán s prožíváním, hněvem: „*Kdyby tady nebyli ti náckové, ti zdegenerovaný mozky, který mají komplex*.“ (Matěj). „*Tady je vlastně parta blbců...*“ (Jan).

Zajímavou kategorií je kategorie **sebepercepce**. V některých výrocích respondenti zdůrazňují původ, jinde rasovou teorii, integraci, historický kontext a společenskou přeměnu. Jan popsal evropský původ: „*Protože jsme evropský, naše rodiče, ne já. Naše rodiče to všechno poztráceli, tu správnou naši řeč*“. Jan popisuje dnešní stav: „*Ale dneska jsou Romové počestění, nám se vlastně v Evropě Romové smějou, že jsme úplně jiní, protože nosí dlouhý šaty, furt se chovají jako před tisíci lety*“. Jan charakterizuje **lokalitu**, popisuje riziko drogové závislosti a nezaměstnanost: „*Dělá hodně Romáků, ale na ten počet, co tady je, tak pracuje málo. A většinou, co zjistíte, tak pracujou starší lidi*“. „*Tak si vemte, že někdo dodělá školu, je dobře na tom, a spadne do drog. Najde si přítelkyni, nebo obráceně, dostane se do party a bere drogy*“. **Historický kontext** popsal Jan, odlišil

podmínky vztahující se k minulého režimu a nynější době: „Byla práce, lidi si nenadávali, přišel pátek, lidi se těšili na zábavu. Černí, bílí. Všichni se bavili.“

Matěj popsal: „Jsou kontinenty, žejo, jsou nějaký rasy, a já jsem Evropan. To znamená, že já nespádám do negroidních typů člověka, jo?“

Jedince příslušící k majoritě nejčastěji reprezentoval pojem „češi“. Matěj pojem definoval: „Nebyl tam ani jeden nájemník cigán.“. Zdůrazňuje podobnost „cigánů“ a „čechů“: „I mezi cigánama jsou dobrý a zlí, tak jako mezi čechama jsou dobrý a zlí.“ Jan zmínil rozporuplnost ve vnímání chování Romů neromskou většinou: „Kdyby všichni Romové pracovali, tak neromové by je sežrali, tu vládu. Jaktože cigáni. Člověk neví, jak se má zachovat, ta demokracie je naruby.“

Respondenti také popsali, jaké postoje zastávali jedinci příslušící k majoritě vzhledem k obyvatelům ubytovny. Někteří popisují empatii, jiné nenávisť a snahu respondenty z místa vytlačit. Anna popsala: „Tady koukali lidi z balkonu na nás a ťukali si na hlavu. A češi, proč oni to dělají. A koukali, co oni to dělají ti skini.“. Dodala: „Když tady to skončilo, tak tady šla jedna češka, z vedlejšího paneláku, tak říkala, nezlobte se, tak tadyto co tady bylo, tak to bylo jak za Hitlera.“ Václavův výrok stál spíše v opozici k výroku Anny: „Oni nás tady hodně tlačej. Jako majorita. Sousedi, tady naproti. Tuhle na nás, kdy už vypadneme. Aby tady moh bejt ten domov důchodců.“ Výroky se liší také z toho důvodu, že, jak již bylo řečeno, v ubytovně bydlí jak příslušníci minorit, tak majority, což se v tento moment projevilo.

Průběh pochodů se lišil. První pochod vedl k ubytovně, dva z účastníků zvolali hesla: „Vypálíme Vám to tu.“ „Půjdeš do plynu, cikánská p***.“ Druhá demonstrace (neboli blokáda) se konala v jiné části města, příslušníci romské minority se na místě demonstrace sešli a protestovali společně se členy neziskové organizace proti konání demonstrace.

Anežka popisuje situaci prvního pochodu: „Od toho prvního dne tu přišel nějaký nácek a řekl, já vás tady vypálím vy černý huby. Vy nepatříte do světa, vy patříte do pŕjdetu do plynu. To bylo v jeden den. Tos měla vidět to haló, co se tady dělo“. Matěj doplňuje: „...on řek, že pochcípáte vy černý huby“. Jan interpretuje situaci, pokud výpovědi správně rozumím, spíše tak, že průběh byl klidný: „...tam už nic nebylo, tam byli jenom Romové venku, novináři venku, nic tam nebylo.“ Druhou akci popisuje „Nic se nedělo, se ani nikdo nedostal z těch pochodů“, což interpretuji tak, že účastníci pochodů nepřišli k ubytovně. V jiné výpovědi se o druhé akci respondenti nezmínili. Z čehož by možná šlo usoudit, že

obavy a prožitky, které z akce mohli vzejít, nebyly tak intenzivní a proto není třeba o ní mluvit.

Přímá konfrontace s účastníky pochodu před ubytovnou vedla často k obavám a prožívání (nejčastěji strachu). Například Anna popisuje *“Protože nám řekli [účastníci pochodu], že budeme hořet. Tak prostě každé cikán se bojí. Prostě jsem měla strach.”*

Míra vnímaného rizika

Jedna z kategorií, která se objevila až v samém závěru kódování, je míra vnímaného rizika. Zahrnuje podkategorie **obavy** a **očekávání**.

Míra vnímaného rizika

Obavy

Očekávání

Ovlivňuje intenzitu prožívání (zejména strachu). Zároveň ovlivňuje i strategie zvládnání, některé strategie (zejména hlídka a zámek) jsou zaměřené k provedení preventivních opatření, které mají zabránit přímé realizaci obav a očekávání.

Respondenti **obavy** zmiňovali častěji než očekávání. Předmětem obav nejčastěji byly představy související se zápalnými lahvemi asociovanými k žhářskému útoku, k Natálce, informující se obávali vyhoření bytu, vyražení dveří a následného napadení nebo zabití a méně často se báli vykradení bytu.

Vzorovým příkladem obav ze zapálení je: *„To si ani neumím představit, že by nám sem hodili zápalnou flašku, to rychle hoří, to ani neuhasíš“* (Anežka). K Natálce se vztahuje výrok Anny: *„Předtím zbytečně podpálili tu Natálku, proč, zbytečně jí podpálili“*. S vyhořením bytu souvisí například výrok Anežky: *„Když spíš, a někdo hodí zápalnou flašku, tak první, co tě probudí, tak je rozbitý okno. Ale hned se nepodíváš, kde to hoří, kde to začalo“*. K vyraženým dveřím se vyjadřuje Matěj: *„Tyhle dveře, co máme, tak to jsou piliny lisovaný, tak tady stačí, když nějaký nácek,...,do toho kopne a vylítou sem,...“*. Napadení/zabití se obává Anežka: *„Když bych byla sama doma tak na to kašlu a nebudu čekat, až nám vyrazí dveře a zabijou nás.“* Vykradení bytu se obává například Julie: *„Ale zase jsem nechtěla nechat byt. Nevíš, kdo ti vyláme okna, nevíš, kdo tě okrade. Máme tu docela drahý věci“*.

Obavy jsou provázané zejména s kategorií prožívání a podkategorií **ubytovna** (spadající do nadřazené kategorie: Prostředí). S ubytovnou souvisí výroky: „*Jsou to malý byty, že by to začlo.*“ (Anežka), „*Tyhle dveře, co máme, tak to jsou piliny lisovaný,...*“ (Matěj), „*Nevíš, kdo ti vyláme okna,...*“ (Anežka), „*Tam není nic, tam jsou stromy. Tam jsou světla, příjezdový silnice. Jenže tady nic*“ (Václav). Obavy se vztahují i k **prožívání**: „*..., že budeme hořet. Tak prostě každé cikán se bojí. Prostě jsem měla strach.*“ (Anna).

Výroky ke kategorii **očekávání** respondenti zmiňovali ojediněle. Očekávání se váže k pochodům, k hodnocení, či předvídání budoucího průběhu. „*Já myslím, že dobrý to už nebude. Uklidnilo se to, ale jenom na nějaký čas.*“ (Václav)

Prožívání

Prožívání je kategorie, která je velmi obsahově rozmanitá, jednotlivé subkategorie prožívání se vztahují k odlišným kategoriím. Nejčastěji zastoupenou podkategorií je **strach**.

Prožívání
Strach
Hněv
Panika
Šok

Strach se váže zejména ke kategorii míra vnímaného rizika a je závislá na změně podmínek, a pochodu, blokadě i vetřelci. Dalšími subkategoriemi prožívání je hněv, který respondenti pocítovali nejčastěji k pořadatelům a účastníkům pochodů. Méně častými projevy prožívání jsou šok a panika.

Respondenti popisovali **strach** různé intenzity, vztahovali ho k různým strategiím a někteří popisovali fyziologické projevy. Strach se vyskytoval ve výpovědích všech respondentů. Výpovědi byly spíše stručné: „*Všecky jsme se prostě báli, kdo maj děti.*“ (Václav), „*Jo, strach, děti, nadávali, báli se.*“ (Jan), „*Samozřejmě jsme z toho měli strach, obavy.*“ (Julie), „*My jsme to nečekali. Bezmoc, strach*“ (Anežka), „*Měla jsem z toho prostě strach.*“ (Anežka). **Fyziologické projevy** stresu popisuje Václav: „*To jsem nemoh. Ty nejdeš ani spát. Já nejdu. Ani jíst nechutnalo člověku, ráno, nešlo to. Každéj. Nejde to jíst, tejdén nespát.*“, „*Ani na televizi jsme nekoukali, zprávy, jenom jsme hlídali.*“.

Vztah mezi prožíváním strachu a **strategií zvládnání** uvádí například Václav: „[Manželka s dětmi] utíkali nahoru do schodů, k příbuzným, v barákách byli nahoře. A ještě nebyli, prostě strachy“.

Na otázku zjišťující **intenzitu strachu**, zda Anna podobné pocity zažila, odpověděla: „*Ne. Nikdy jindy.*“ Jan popisuje podobný pocit: „..., stačí, když se to stane jednou. A vy víte, že jste to nikdy nezažil za tu dobu, co jste tady.“ Václav popisuje: „*Já to prožíval poprvý, já se s tím v životě nesetkal.*“ Julie tvrdí: „*Já jsem to nikdy nezažila. Ten strach nikdy nebyl jako, co mám popsat.*“

Hněv je prožitek, který se vztahuje zejména ke kategorii organizátor a účastníci pochodů. Přiblížila jsem ho detailněji výše v textu.

Méně často respondenti zmiňovali **paniku** a **šok**: „*Byl to zmatek, byli v barákách nahoře.*“ (Václav), „*To byl šok, Děti. Byl křik.*“ (Julie), „*V šoku, celej barák byl v šoku*“ (Václav).

Strategie zvládnání

Ke strategiím zvládnání se vztahují všechny ostatní kategorie a je nejvíce obsáhlá. Strategie se liší tím, že některé jsou vykonávány kolektivně (obyvateli ubytovny), některé rodinou, přáteli a samotnými jedinci. Strategie jednotlivců jsou specifické tím, že je respondenti vykonávají i v jiných životních situacích, ne pouze v případě nastalé specifické situace. Strategie rodinné se vztahují zejména k ochraně dětí a bezpečí domácnosti, bytu, majetku. Kolektivních strategií se podle respondentů účastnili zejména ti, kteří bydlí v nižších patrech ubytovny.

Některé subkategorie jsou více rozmanité, charakterizují strategie zvládnání s různým významem, záměrem užití. Některé jsou zaměřené na řešení problému, jiné na vyrovnání se s emocemi, některé nejsou tak účinné.

Nejčastěji uváděli respondenti podkategorii **hlídka a útěk**. Dalšími kategoriemi, které nebyly zmiňovány tak často, ale v porovnání mezi sebou přibližně stejně, jsou **zámek, sranda, sociální opora, vytěsnění, skrývání, obrana, osobní strategie**, nejméně často **bdělost, ostražitost**.

Kolektivní strategie

Kolektivní strategie zvládání	
Strategie zaměřené na řešení problému	
aktivní zvládání	Hlídka
	Zámek
	Obrana
	Bdělost, ostražitost
skrývání	
hledání sociální opory	
útěk	
strategie vyrovnávající se s emocionálním stavem	sranda
strategie, které nejsou příliš účinné	vyhýbání

Funkce jednotlivých strategií se liší. Strategie zaměřené na řešení problému zastupují strategie, kdy jedinci aktivně řeší situaci, například zajišťují preventivní opatření, které v důsledku zmírňují jejich obavy. Řadím mezi ně hlídku, zámek, obranu a bdělost, ostražitost. Další strategie, prostřednictvím které respondenti řeší nastalou situaci, je skrývání, hledání sociální opory a útěk. Druhým typem strategií zvládání jsou strategie vyrovnávající se s emocionálním stavem, v případě výzkumu s randa. Posledním typem, který nebyl příliš účinný, je vyhýbání.

Hlídka se vztahuje k činnostem probíhajícím u vchodu do ubytovny i v jednotlivých domácnostech (hlídka z oken). Z výpovědí usuzuji, že oba typy hlídky jsou provázané, v některých případech zastávají funkci vzájemné kontroly. **Hlídka z oken** je cílená spíše na upozornění, že se někdo blíží: „*Tak řeknu třeba manželovi, že už jdou. No tak upozorním druhý lidi.*“ (Lucie). Kdežto **hlídka u vchodu** poukazuje spíše na přímé vyřešení situace, k obraně: „*Klacky, prostě nespali., hlídkovali,...*“ (Jan). Hlídka u vchodu byla organizovanější: „*A to jsme fakt tady měli pravidelnej sraz.*“ (Václav). Někteří respondenti uvádí, že u vchodu hlídali jen muži, jiní, že mezi nimi byli i ženy a děti. Ve výpovědích se liší časový interval, jak dlouho hlídka trvala. Domnívám se, že to pravděpodobně souvisí s intenzitou prožívání.

Julie hlídku u vchodu popisuje: „*Že se to bude hlídat, venku, na chodbě, takhle jako lidi celou noc. Celou dobu nespali, hlídali na chodbě.*“, Václav popisuje: „*..., všichni byli na chodbě. A to bylo celou dobu.*“.

Hlídku z domácnosti popisuje Anežka: „*To jsme hlídali takhle z oken, od osmičky až dolů. A byli jsme ještě na týhle straně. Takže jedna parta hlídala tady, u téhle oken, druhá parta hlídala od osmičky až dolů a třetí parta stála dole u dveří, takže celej barák jakoby prakticky hlídal.*“ Ve výpovědi naznačuje provázanost hlídek. Anna popisuje: „*Koukáme z okna. A hlídáme si děti. Protože když jsou chlapi tam, tak prd viděj.*“ Hlídka souvisí s další strategií zvládnání, útekem: „*Když se něco dělo, tak klepali, řvali, běžte nahoru, od bytu k bytu.*“ (Julie). V posledním výroku je zřetelná genderová ironie, kdy respondentka nadřazuje hlídku z okna hlídce u vchodu.

Útěk je další z kategorií zvládnání. Vztahoval se k různým místům, za přítomnosti vetřelce někteří obyvatelé utíkali do horních pater ubytovny, jiní obyvatelé odešli v den pochodu z ubytovny ke svým příbuzným: „*Když byl ten pochod, když tu byli, tak jsem utekla.*“ (Anna). Václav popisuje: „*Jednou jsem to udělal. Sebral jsem se, šel jsem. Jelikož však situace byla ostatními obyvateli vyhodnocena jako bezpečná „Ona volala, paní jak to tady je, klid. V pořádku. Pojdte domů.*“ (Václav), vrátil se zpět na ubytovnu.

V případě útěku do vyšších pater ubytovny volili obyvatelé byty příbuzných a přátel. Julie popisuje: „*Utíkali jsme nahoru.*“ Václav upřesňuje proces: „*Prostě vejš. Do čtvrtého patra,... Nebo to tak. Ve spaní, [manželka] sebrala [děti], dveře nechala otevřený, rozsvíceno, tak jak byli. Tak jsme je odnesli a nahoru. Ty, co byli nad náma, zase, tak ty šli taky k příbuzným. Takže tři patra tady, od spodního, tak všechny byly prázdný.*“

Kategorií, která se vztahuje k vetřelci a vnějšímu prostředí je **zámek**. Zámek k hlavnímu vchodu koupili Václav s Anežkou a rozdali klíče sousedům. Složili se na něj obyvatelé ubytovny. Václav popisuje: „*Já jsem tady dal klíče. My jsme tady chodili po baráku, každej měl fachku.*“ K vetřelci Václav vyjadřuje: „*Protože já jsem tušil, že je to volavka. Já říkám jak bych sám, že by si on dovolil přijít, a tolik nás tady je a ještě vlítnout do chodby a rozbít, což se mu nepodařilo.*“

Sranda zaštiťuje oblast výroků s tendencí respondentů zlehčit situaci, která nastala. „*Člověk musel dělat i srandy, aby přišel na myšlenky, jiný.*“ (Václav), „*Zapomněli jsme ten večer, co se stalo, sešli jsme se, popovídali jsme si, srandy byly, kafičko si dali, nemysleli jsme na to.*“ (Anežka). „*Jo, no to, takový srandy, ale, smích, mě připadali jak indiáni v tu chvíli.*“ (Václav). Někteří respondenti popisují, že tato strategie v čas nejintenzivnějších prožitků strachu a šoku nefungovala: „*Tak byli tam takoví, co dělali srandy, aby nebyli v šoku, i strach, i nespavost do rána, tak se bavili, aby přišli na jiný myšlenky, ale nešlo to.*“ (Václav).

Vyhýbání se projevovalo snahou vyhnout se podnětu, tedy protiromské akci. Anna vyprávěla: „*Já jsem se tomu vyhejbal, jsme byli prostě tady v baráku*“. Vyhýbání v kontextu vetřelce mělo jiný význam, spíš charakterizuje kolektivní „hru“, že se nic neděje, buďme klidní, nebojím se. Což „spolu“-hraji před dalšími dospělými i v domácnosti před dětmi. „*My jsme tu byli s dětma, dělali jsme, že je všechno v pořádku*.“ (Anežka), „*Byli jsme v klidu, žádný hádky nic, byli jsme v akci tak, aby jsme neupozorňovali na sebe, že on má strach, ty máš strach, oni maj strach. Do sebe, aby jsme se pouštěli. To neexistovalo*.“ (Anežka).

Skrývání zastupuje výroky, kdy se respondenti snažili skrýt svou přítomnost v domácnost či v ubytovně. Julie tvrdí: „*My jsme dělali, že nejsme doma. Byla noc a zhasli jsme, zatáhli jsme, spali jsme*.“ „*Jsm se báli svítit, lampičku vypnul jsem, televizi jsme vypli*.“ (Václav). „*Chodba nesvítila, žárovky jsem sundal všechny dolů*“ (Václav).

Méně často respondenti zmiňovali výroky ke kategorii **Obrana**. „*Nenechaj se přece chlapi hlídaj. Přece se budou bránit*.“ (Anna). „*Tam tyče měli připravený*.“ (Anna). „*Byli připravený s klackama, s bejsbolckama*“ (Julie).

Sociální opora charakterizuje oblast výroků ve spojitosti s jinými lidmi, jejich přítomností, ochranou. „*... nebo jsme byli u susedky. Ano, abysme byli s dětma pohromadě*.“ (Anna). „*To bysme se tady o sebe museli postarat, ochránit se, držet při sobě, ochraňovat se*.“ (Anežka).

Individuální strategie

Individuální strategie zvládnání

Strategie zaměřené na řešení problému	prevence
strategie, které nejsou příliš účinné	vytěsnění

Individuální strategie jsou velmi specifickou strategií zvládnání. V některých případech ovlivňují celkový postoj k tématům týkajících se pochodů. Nejvýrazněji je to viditelné v případě Jana, který jako hlavní osobní strategii uvádí prevenci. „*Bavím se s Romama, s dětma, všechno je to o prevenci slušnosti, toleranci. Já je navádím, jak se mají chovat. Jedině ta bolest je u těch dětí, tam to začíná. Ty starší už to nepochopěj, tak já pracuju s dětma. Takže furt, furt choděj a furt pracuju s dětma*.“. Uvádí navíc přímé důsledky pochodů: „*[Ty pochody] mě povzbudily ještě víc. Abych zabral ještě víc. Uvidíme,*

jestli město. Uvidíme, jak to bude.“ Janova individuální strategie se prolíná i s oblastmi, kde interpretuje příčiny pochodů, samotné pochody, prožívání osob z ubytovny, prožívání své. Specifické vzhledem ke zbytku vzorku je jeho vnímání skupiny majority a minority. Detailněji to popisují a dokládám v předchozích oblastech empirické části práce.

Domnívám se, že některé Janovy výpovědi souvisí s osobní strategií zvládnání, a to důrazem na preventivní opatření, ve zjednodušeném pojetí interpretuji některé jeho specifické výpovědi jako snahu nerozlišovat rozdíly mezi majoritou a minoritou, záměrnou snahu najít co nejvíce společných prvků, cíl nepopouzet majoritu a zpracovat hněv, který vznikl jako reakce na chování majority.

Julie používala další typ strategie, vytěsnění. Charakteristickým projevem bylo to, že se například k příčinám pochodů vyjadřovala, jako by nevěděla, o čem je řeč. Charakteristickým je „popírání“ skutečností, které se v den pochodu staly i popírání prožitků. Julie popisovala: „*Já takový věci vypouštím, protože mě to nezajímá, že se to netýká mě.*“ Zdůrazňuje, že: „*Nedělo se nic prudkýho*“. V jedné části rozhovoru se zmínila: „*Vůbec nevím, co se dělo.*“ Zároveň však v jiných částech rozhovorů jmenuje jednotlivé účastníky a organizátory pochodu.

Faktory zvládnání

Faktory zvládnání	
Kontext historický a lokální	
	Sousedé
	Příbuzní
Sociální opora	Nezisková organizace
Státní instituce	
Vetřelec	
Ubytovna	
Individuální charakteristiky	

Jan charakterizuje **lokalitu**, popisuje riziko drogové závislosti a nezaměstnanost: „*Dělá hodně Romáků, ale na ten počet, co tady je, tak pracuje málo. A většinou, co zjistíte, tak pracujou starší lidi.*“. „*Tak si vemte, že někdo dodělá školu, je dobře na tom, a spadne do drog. Najde si přítelkyni, nebo obráceně, dostane se do party a bere drogy.*“

Historický kontext popsal Jan, odlišil podmínky vztahující se k minulého režimu a nynější době: „Byla práce, lidi si nenadávali, přišel pátek, lidi se těšili na zábavu. Černí, bílí. Všichni se bavili.“

Sociální opora charakterizuje oblast výroků, které poukazují na nabídku pomoci, emocionální opory, nebo poskytovatele informací. „Přirozenou“ sociální oporu zprostředkovali příbuzní a sousedé. „... nebo jsme byli u sousedky. Ano, abysme byli s dětma pohromadě.“ (Anna). „To bysme se tady o sebe museli postarat, ochránit se, držet při sobě, ochraňovat se.“ (Anežka). Rodina, příbuzní se ve výpovědích vztahovala zejména ke substrategii zvládnání, k útěku. Anežka popisuje: „Brácha mě volal k sobě, nebo jsem mohla do Prahy“.

Vnější oporou byla organizace. Je třeba zdůraznit, že její členové poskytovali respondentům informace o průběhu akce, podporovali je k aktivitě a blokadě. Důležitým prvkem také může být emoční podpora a empatie, kterou jim někteří členové, či dobrovolníci poskytli. Výpovědi k **Organizaci** mohou být zkreslené z důvodu příslušnosti gatekeepera k této skupině. Někteří respondenti zmiňují podporu v den pochodu: „To je sto procentní, že nám dávali sílu v tom, abysme se nebáli vyjít ven a ukázat, že my se taky nebojíme.“ (Anna). „... jsem byl rád, a šťastný, že takovýhle lidi přišli a podpořili nás.“ (Václav). Jan naopak uvádí: „Nevěřim jim, prostě těm lidem nemůžu věřit.“ „Kdybych věděl, že to dělaj od srdce, tak jim budu těžce fandit. Ale nevím.“. Dá se více méně usoudit na to, že respondent v posledním výroku nerozlišuje rovinu osobní a profesionální. Očekává, že jedinci budou pracovat v zaměstnání z osobního přesvědčení.

Další institucí, která ovlivňuje strategie zvládnání, je Policie. Její vnímání respondenty je ambivalentní. Je pravděpodobné, že někteří respondenti s ní mají předchozí zkušenost. V případě sociálně vyloučených lokalit se vyskytuje vyšší procento sociálně-patologických jevů, zároveň jsou někteří respondenti u policie zaměstnáni jako příslušníci zajišťující prevenci kriminality. Nedůvěra může také čerpat z neschopnosti rozlišit rovinu osobní a insitucionální.

Informátoři uváděli rozmanité výpovědi ke kategorii **Policie**. Vztahují se zejména ke dvěma událostem, k pochodu a k vetřelci. V případě pochodu a blokády respondenti Policii vnímají jako ochrannou složku, tvrdí: „Chrání nás a upozorňují nás na to, co nás čeká“ (Anna), „Jako jo, bylo to podle mého v pořádku, jako že jim můžeme děkovat“ (Václav). „Zase tady udělali kus práce před barákem, když tady šli ty rasisti nás tady napadnout, celej barák.“ (Anna), „Já si myslím, že se zachovali hezky.“ (Julie).

V případě vetřelce se však výpovědi liší, domnívám se, že je to z toho důvodu, že došlo k rozpornému vyhodnocení situace, k výraznému neporozumění. „*Když jsme říkali, že máme strach o svoje životy, tak jako o ty děti. Jako kdyby to jedním uchem slyšeli a druhým vypouštěli.*“ (Václav). Toto neporozumění může být v citlivý moment rizikové, v případě Václava: „*Ano, je to záměrný. Protože oni nás tady vodsud chtěj dostat pryč z tohohle paneláku.*“, „*Podle mýho, co si myslím, tak my tu v bezpečí nebudeme, protože ta policie nezakročuje, jak má. Protože jakmile voláme o problémech, že někdo tady nás napadá, tak to trvá než přijedou, tak to je opožděný.*“ (Václav). Netvrdím, že přítomnost vetřelce a neporozumění jsou příčinou k přesvědčení Václava, ale mohou být podmiňujícím jevem, který přesvědčení podporuje.

Anna zmiňuje situaci, že jí byly předány informace, že: „*budou chodit ty skini, abysme na ně nekřičeli. Je zbytečně neprovokovali.*“ Vzápětí dodala „*Člověk měl taky chuť něco zařvat.*“ „*Policajti nám popisovali, že máme zůstat celej den doma.*“ Instrukce jí mohly zabránit ve vykonávání strategie zvládnání.

Vetřelec vyvolal intenzivnější prožitky, strategie zvládnání i délku trvání strategií. A to z toho důvodu, že nastalá situace nebyla předem předvídatelná, zároveň došlo k přímému kontaktu, situaci navíc nešlo kontrolovat a nebyla z pohledu respondentů vnějším prostředím (Policí) vyhodnocena „odpovídajícím“ způsobem. Domnívám se, že vetřelec je náhodný jev, který ve specifickou chvíli a situaci podnítl intenzivnější prožívání z důvodů obav. Další rozdíl, který odlišuje vetřelce od pochodu je ten, že je nenadálý, konkrétní, jeho prostřednictvím respondenti mohli ventilovat emoce. Svým způsobem je vetřelec symbol, prototyp, či transgrese. Kdežto pochod spíš lze vnímat jako divadlo, které se koná na dálku, je veřejné a symbolizuje ponížení.

Výpovědi respondentů se liší, někteří zmiňují, že přišlo ke dveřím ubytovny v noci v den konání pochodu víc lidí, někteří, že přišel jeden, že byl opilý, že vykřikoval. Anežka dle mého názoru popisuje pravděpodobně spíš své obavy. Podle ní vetřelec vykřikoval že „*..., nám vypá.. že nám celej panelák jako vyhoří. A že s tím jako nic neudělá, že to má pojištěný.*“ Václav naopak tvrdí, že „*Ne, nenene, žádný nadávky, nic, nebylo tam, že by útočil, rasistický hesla, nic takovýho.*“. Vykřikoval: „*Pust'te mě dovnitř, já hledám tady lidi. A my řekli, že tady není nikdo takovej. Tak se ptal na jména. Jenže to byl zmatek, jeden překřikoval druhýho, říkali otevři, otevři.*“ (Václav). Někteří respondenti tedy stáli připraveni dole u dveří, kde hlídali. Anežka popisuje: „*Zaběhli sem do paneláku, a ani on nečekal, že všichni budeme narvaný dole. To se dobejval a dobejval. Hned jak sem šel a*

dobýval se, tak jsme zalarmovali policii. V případě jednání Policie Anežka popisuje: „A co s tím udělala Policie? Nic. Vůbec nic. Jen ho odvěkla pryč. Tady Bydlíš? Nebydlíš?...,No tak běž domů.. Václav popisuje: „To přišla Policie právě pozdě. Přišel do chodby. On vykřikoval a kopal do dveří.“, „Tak čtvrt hodinky to trvalo“.

K vetřelci se vztahují specifické strategie, jedním z „nejsilnějších“ vztahů je zámeček. Václav popisoval, že: „..., jsme zabezpečili, to byl katr, plus ty jedny skleněný, to je zadělaný. Já právě kdybych v tu dobu otevřel, tak by to špatně dopadlo. Tak jsem jim říkal chlapům, že neotvírám, že by to mohla být léčka, že on přišel sám a že venku jich je třeba dvacet.“ Z výpovědi navíc vyplývá, že bylo třeba, aby Václav čelil výzvám ostatních obyvatel ubytovny k otevření dveří a případné obraně, neuposlechl je však z důvodu ochrany sousedů a rodiny.

Kategorie **ubytovna** se vztahuje k výrokům, které popisují zranitelnost obyvatel ubytovny a bezpečnostní rizika. „*Jsou tady děti, nemocný lidi. A abysme to znovu prožívali, tak nevím, jak by to rozdýchali ty starý lidi, co tady jsou postižený na vozejkách a tak.*“ (Václav). V některých výrociích respondenti zmiňují specifika ubytovny, která mají vliv na strategie zvládání a vztahují se k obavám: „*Že tady nejsou hasičáky, tak to není chyba naše, ale majitele.*“ (Anežka). „*Majitel jenom peníze chce, neopravuje barák. Uráčil se udělat, ale jenom plechy.*“ (Václav).

Výroky ke kategorii individuální charakteristiky se respondenti vyjadřovali zřídka. Vztahují je k ojedinělým podmínkám, které ovlivňují prožívání i strategie zvládání, poukazují na zranitelnost osoby: „*Jsem sama doma, s pětma dětma, jako sama a nenechám se napadnout nějakejma skinama. Někteří z toho maj radost, někteří ne.*“ (Anna).

Následky

Následky

Osobní strategie

Očekávání: apokalyptismus

Vztah k majoritě

Vztah k policii

Prožívání a tělesné pocity

Následky jsou velmi různorodé. Následky se vztahují k osobním strategiím, očekávání, vztahu k majoritě, policii a se stresovými tělesnými projevy.

Prvním typem následků je intenzivnější snaha využít osobní strategii, v případě výzkumu prevence a útěk. V případě osobní strategie zmiňuje Jan: *„Ještě víc mě to nastartovalo [pochody], abych zabral. Aby lidi viděli, že snaha tady nějaká je.“* Což je možné interpretovat jako posilující vliv na využití osobní strategie zvládnání. Útěk popisovala Anna *„Ale já počítám, že příští rok půjdeme pryč. I kdyby to tady pokračovalo, tak půjdeme pryč. Já už tady nechci bydlet.“* *„Chci jít pryč k mamince do paneláku. Chci jít pryč. Fakt.“* na otázku, zda rozhodnutí vyplývá z pochodů odpověděla Anna: *„Už dávno [předtím jsem chtěla odejít].“* Za následek ke strategii zvládnání útěku lze považovat silnější přesvědčení, že je třeba se odstěhovat.

Dalším skupinou následků negativní prognóza budoucnosti, apokalyptismus. *„Jenomže to nikdo neví, jak to bude pokračovat. Co si myslím, podle mýho, tak moje děti i naše děti, jestli bílí nebo černí,... tak to dobře nedopadne. Ani pro černou rasu ani pro bílou rasu. Chýlí se to k zániku.“* (Václav)

Dalším následkem je vztah k majoritě. Výpovědi respondentů se liší, Anežka zdůrazňuje pohled sousedů na demonstraci zmiňuje: *„Tady koukali lidi z balkonu na nás a ťukali si na hlavu. A češi. A proč oni to dělají. A koukali, co oni to dělají. Ti skiní“.* Václav popisuje výrazy příslušníků majority k němu samotnému, jejich výrazům reagující na jeho přítomnost: *„Ty lidi, pokud si jich nevšimáte, tak je klid. Pokud bychom si jich všimli, nebo něco, tak se bojíte ozvat k nim, těm lidem. To se na nás ani nechtějí koukat. To na nás hážou takový ksichty, že to není možný.“* Jan uvedl pocit: *„Tak divně, takovej pocit divnej. Nevím, jak to říct. Prostě jako kdybysme, jako bych já bych byl přistěhovalec, jsem se cejtil. Nevím, jak to říct. Divně.“* *„Ale takový ponížení.“*

Jedinci však prostřednictvím předcházejících výroků popsali zároveň vztah k sobě samotným. Bojí se kontaktu s příslušníky majority, cítí se ponížení.

Vztah respondentů k Policii, jak již bylo řečeno, je dvojznačný, závislý na procesu, v případě demonstrace, vetřelce, jsou rozdíly největší. V případě demonstrace informující vyjadřují: *„Já si myslím, že se chovali hezky.“* (Julie), *„Chrání nás, upozorňují nás na to, co nás čeká.“* V případě vetřelce informující popisují: *„Zaprvé, už tam byla chyba, že tady byl člověk dole a dobýval se nahoru. Tam Policie strašně zanevřela, oči.“* (Matěj). Což může krystalizovat v obecnější přesvědčení: *„Podle mýho, co si myslím, tak my tu v bezpečí nebudeme, protože ta Policie nezakročuje, jak má.“* (Václav).

Následky se vztahují také k fyziologickému stavu. Anežka popsala: „*Jo prostě pokaždý, když tady něco je, nebo venku. To nemáš ani chuť k jídlu. Nic. Máš hádky doma. Jenom kvůli tomu, že se nemůžeš jít projít. Bolí tě hlava. To je takový, to je takový divný, prostě.*“

4 Diskuze

V této části zkusím odpovědět na **výzkumné otázky**, které jsem uvedla na začátku empirické části.

Jak vnímají dospělí příslušníci romské minority protiromské pochody? legitimit

Vnímání protiromských pochodů se pojí s dvěma oblastmi témat. V prvním případě se respondenti snažili označit teorii pozadí problémů. Příčiny vysvětlovali prostřednictvím společenské teorie, transformační kapitalistické, rasové a specificky romské. V druhém případě respondenti popisovali oprávněnost možného trestu související s incidentem. V některých případech se identifikovali s majoritním pohledem a požadovali co nejvyšší trest pro „útočníka, někteří incident vytěsnili a jiní popisovali, že incident byl vyprovokován a „útočník“ nevinný.

Jak vnímají dospělí příslušníci romské minority pořadatele a účastníky protiromských pochodů?

Respondenti popsali organizátory akce z hlediska osobního i historického a politického. Pokusili se ho zařadit do kontextu z hlediska osobního hodnocení jako „hajzl“. Z hlediska historického hodnocení s příčinnými souvislostmi ho popsali jako nacistu. Účastníky akcí popsali jako falešné Čechy, nacisty, rasisty, hloupé lidi, lidi, co se jdou bavit, neznalé situace. Obě kategorie byly provázené se silnými emocemi, převážně hněvem.

Někteří respondenti byli informovaní, někteří ne. Kohoutek (2009) popisuje, že důsledkem nedostatku informací a nedůvěryhodnosti je úzkost, strach, tendence vytvořit si vlastní interpretace průběhu, příčin a následků neštěstí (Kohoutek, 2009).

Jaké strategie zvládnání používají dospělí příslušníci romské minority v průběhu protiromských pochodů?

Některé strategie jedinci používali samostatně, jiné kolektivně. Kolektivní strategie užívali častěji. Patří mezi ně strategie, které směřovali k řešení problému, strategie zaměřené na vyrovnání se s emocemi a strategie, které nebyly účinné. Strategie zaměřené na řešení problémů jsem rozlišila na aktivní zvládnání, skrývání, hledání sociální opory a útěk. Aktivní zvládnání souviselo nejčastěji s aktivitami zajišťujícími bezpečnost objektu a kontrolu dění v nejbližším okolí. Respondenti dále předstírali, že nejsou doma. Vyhledali oporu sousedů a příbuzných. S oporou příbuzných souvisí také strategie útěk, příbuzní poskytl respondentům ubytování.

Mezi strategie vyrovnávajícími se s emocionálním stavem patří sranda. V den pochodu si respondenti dělali srandu z účastníků a organizátorů pochodu. I z celé situace a sami ze sebe. Posledním typem zvládnání jsou strategie, které nebyly příliš účinné. Patří mezi ně vyhýbání. Někteří respondenti v den pochodu nevycházeli z bytu.

Individuální strategie se liší od kolektivních strategií. Nejenom tím, že je jedinci využívají sami, ale také tím, že je používají i při zvládnání jiných stresových událostí. Patří mezi ně prevence a vytěsnění. Vytěsnění se projevovalo tím, že jedinec popřel vše, co souviselo s protiromskými akcemi i prožitky. V případě prevence bylo cílem snížit intenzitu emocí vztahujících se k pochodu, ohleduplnost k potřebám příslušníků majority a snaha o prevenci mládeže.

Brodilová (2013) rozlišila u příslušníků romské minority ve věku adolescence strategie aktivní opatření (obrana, pomsta, hry), únik a sociální oporu (sdílení a péče). Výrazný rozdíl je v zastoupení strategií zajišťujících zabezpečení ubytovny. U Brodilové se strategie zajištění bezpečí domova oproti výsledkům této práce nejeví jako zásadní. Je však možné, že se tato strategie vyskytuje spíše u starších osob. Sociální opora, péče, únik i obrana se vykytují v obou pracích. Brodilová navíc zmiňuje pomstu a hry.

Jaké faktory ovlivňují zvládnání protiromských pochodů dospělými příslušníky romské minority?

Mezi faktory, které ovlivňují zvládnání, jsem zařadila historický a lokální kontext, sociální oporu, státní instituci, vetřelce, ubytovnu a individuální charakteristiky. Historický kontext souvisí s pozadím příčin protiromské akce, se společenskou teorií a transformační kapitalistickou teorií. Kontext lokální souvisí s důsledky sociálního vyloučení, se sociálně patologickými jevy. Sociální oporu zprostředkovali sousedé, příbuzní a nezisková organizace. V případě sousedů se jednalo o oporu informační, sdílení a péči o děti. Příbuzní nejčastěji nabízeli možnost ubytování. Organizace poskytovala respondentům informace, podporovala v aktivitě – blokáde a k emoční podpoře. Někteří respondenti však k organizaci neměli důvěru. Další faktor, který ovlivňoval strategie zvládnání byla policie. Vztah respondentů k ní byl, tak jako v případě organizace, ambivalentní. Respondenti cítili jak ochranu, tak nedůvěru. V případě vetřelce respondenti uváděli spíše negativní hodnocení, v případě protiromské akce spíše pozitivní. Ubytovna také patří mezi faktory zvládnání. Některé strategie sloužily jako preventivní opatření k zajištění bezpečnosti ubytovny. Některé výroky se vztahovaly k obyvatelům ubytovny. Posledním faktorem jsou

individuální charakteristiky, souvisí se zranitelností osob související se sociální či zdravotní situací.

Kohoutek mezi faktory zvládnání řadí charakteristiky situace, psychické zpracování události, sociální oporu, informovanost, individuální a rodinné faktory a osobnostní charakteristiky, sociodemografické charakteristiky, trauma a komunitu. Jeho výčet se liší, zmiňuje navíc psychické zpracování události a informovanost. V práci se oproti jeho pojetí vyskytuje navíc prostředí ubytovny a vliv státní instituce.

Který z faktorů má vliv na intenzivnější prožívání a četnost i způsoby strategií zvládnání? Čím je specifický? Které podmínky jsou klíčové pro důsledky faktoru? Jaká je Intenzita prožívání vetřelce?

Událost vetřelec způsobila velmi intenzivní prožitky a následky. Jedinci v reakci na vetřelce používali širší spektrum strategií zvládnání a po delší časový horizont. Vlastnosti události byly specifické v tom, že událost nebyla předvídatelná, kontrolovatelná, jedinci zároveň mohli ventilovat své emoce přímo. Vetřelce je možné také považovat za symbol, či transgresi. Výroky vztahující se k vetřelci jsou spíš ztělesněním obav, než reálné situace. V momentě, kdy vetřelec přišel, někteří respondenti zpanikařili, někteří chtěli otevřít dveře, došlo k rozepři, jak situaci vyřešit. Jeden z respondentů se proti nim postavil, odmítl přímou konfrontaci a nedovolil odemknout zámek. Je třeba také zmínit, že respondenti nebyli spokojení s reakcí policie, policie nereagovala na volání o pomoc ihned, neporozuměla vysokému vnímanému pocitu ohrožení a bagatelizovala ho.

Výsledky vetřelce korespondují s již zmíněným pojetím Kohoutka (2009). Tvrdí, že nejsilnějším prediktorem, který udává závažnost dopadu, je krutost, tedy to, čím více je situace intenzivnější, nekontrolovatelná a nepředvídatelná. Pokud je osoba vystavena horším podmínkám, tím horší následky prožije.

5 Závěr

Analýza polostrukturovaných rozhovorů s dospělými příslušníky romské minority byla prostředkem vedoucím k cíli práce. Tím bylo zjistit, jak dospělí příslušníci romské minority vnímají protiromské akce a jaké faktory zvládnání je ovlivňují. Současně mě zajímal širší společenský a historický kontext protiromských akcí a sociálního vyloučení.

Předchozí odstavce a stránky ukázaly, že respondenti určovali rozmanité typy příčin protiromských akcí. Pojí se s dvěma oblastmi témat. V prvním případě se respondenti snažili označit teorii pozadí problémů. Příčiny vysvětlovali prostřednictvím společenské teorie, teorie transformační kapitalistické, rasové a specificky romské. V druhém případě respondenti popisovali oprávněnost možného trestu související s incidentem.

Z dat dále vyplynulo, že respondenti identifikovali organizátory a hodnotili záměr akce. K výrokům se pojí intenzivní prožitky hněvu. K účastníkům akce se vyjadřují z hlediska ideologického a historického. O příslušnících romské minority se vyjadřují z hlediska původu, rasové teorie, integrace, historického kontextu a společenské přeměny.

Respondenti použili širokou paletu strategií zvládnání. Strategie zvládnání nejčastěji používali v kolektivu. Nejčteněji se výpovědi vztahovaly k ubytovně. Z uvedených dat vyplynulo, že další faktory, které ovlivňují zvládnání, jsou historický a lokální kontext, sociální opora, státní instituce, vetřelec a individuální charakteristiky.

Nejproblematictější prvkem práce bylo navázání kontaktu s respondenty, získání důvěry, použití přiléhavého slovníku a zpracování velmi intenzivních emocí. Domnívám se, že respondenti ke mě v rámci možností důvěru měli, jelikož mě představil důvěryhodný gatekeeper, účastnila jsem se většiny aktivit souvisejících s pochodem a využila jsem možnost přespat v domácnosti respondentů. Ostatní respondenti mě potom přijali spíš jako hosta jejich sousedů.

Setkávala jsem se v průběhu rozhovorů s tím, že jsem byla první člověk, se kterým někteří respondenti otevřeně o protiromské akci, dalších událostech a pocitech v některých případech respondenti nevěděli, jak myšlenku či pocit vyjádřit, jak je pojmout, utřídit si je. V některých případech pomohlo opětovné navrácení k tématu. Vaishar (1999, in Kohoutek, 2009) tvrdí, že informace mohou pomoci předejít šoku, překvapení a zahlcení, zmírnit obavy a úzkosti, redukovat pocity bezmoci a ztráty kontroly.

Domnívám se, že možnost otevřít toto téma komunitě a poskytnout širší pohled do tematiky by mohlo být pro respondenty, kteří by o to měli zájem, úlevou. V individuálních případech členové neziskové organizace tuto činnost vykonávali. Někteří respondenti

zmiňovali, že informace vyhledávají zejména na facebooku a v televizi a přejímali v některých případech interpretace majority.

MVČR (2015) vydalo zprávu, ve které popisuje, že demonstrace (protiromské akce) nebyly tak intenzivní jako v roce 2013.

Počet účastníků nebyl zpravidla tak vysoký a použití pyrotechniky také ne. Existují však faktory, či události, které mohou zvýšit intenzitu prožívání a narušit pocit bezpečí. Ačkoli se tedy akce nejeví na první pohled příliš velká, její důsledky mohou být za doprovodu specifických podmínek mnohem intenzivnější a dalekosáhlejší než v případě „velké“ akce s přílehavou sociální oporou a vhodným načasováním opory. V ideálním případě by bylo vhodné předejít výskytu protiromských akcí a snížit důsledky sociálního vyloučení. V případě, že protiromská akce proběhne, je třeba, aby se předcházelo přímé konfrontaci před obydlím osob a přímé prezentaci výhrůžek účastníků a organizátorů, které způsobují obavy u příslušníků majority. Je třeba, aby se předcházelo nejrizikovějším faktorům. V případě, že nastanou, aby se snížily dopady, které mají dalekosáhlé důsledky, je třeba co nejpriléhavější vnější opora a ochrana.

Z práce dále vyplynula zjištění, která by bylo možné využít při dalších akcích. Mezi protektivní vlivy patřilo zabezpečení ubytovny svépomocí, vystoupení proti demonstraci (blokáda). Protektivně působila komunita, sloužila jako prostředník sociální opory. Dalším preventivním prvkem bylo zprostředkování informací, dostupnost přílehavé péče a přílehavá vnější ochrana. Mezi rizikové faktory patřil vetřelec, bezpečnostní rizika ubytovny a individuální zranitelnost.

Největší nedostatky z hlediska psychologické péče vidím v tom, že ačkoli někteří respondenti měli zájem o psychologickou péči či krizovou intervenci, nevěděli, kam mají jít. V systému psychologických center a psychologů se často neorientují a mají obavy z důvěryhodnosti institucí. Péče jim může být navíc vzdálená z ekonomických důvodů i z důvodu nedůvěry k majoritní instituci. Podobnou situaci popisuje více autorů v souvislosti s obyvatelstvem vyloučených lokalit nebo s příslušníky romské minority. Přiblížím je v následujícím textu.

Navrátil (2003) popisuje, že osoby se sociálním vyloučením často nedosahují k nabídce základních sociálních služeb. Jak k těm, které se vážou k bytu (elektrina, plyn, voda), tak i ke službám mimo byt (veřejná doprava, poštovní služby, lékařská péče). Dále zmiňuje, že romská komunita je podezírána ze zneužívání služeb sociální pomoci. Častokrát je tomu spíš naopak, romská komunita z důvodu neinformovanosti a sociální

izolace od majoritní společnosti neumí využít možnosti, které státní systém sociální pomoci nabízí. Členové romské komunity často nedůvěřují institucím, které spravuje majoritní společnost, nedůvěřují ani pracovníkům institucí.

Parry (2007) tvrdí, že Romové nedosahují kvalitní péče jako ostatní obyvatelé země i v porovnání s ostatními vyloučenými osobami. Jejich zdravotní status je nižší, častěji se u nich objevují úrazy, nemoci, u některých našli zdravotní stav, který jim omezuje každodenní činnost. Špatenková (2004) doplňuje, že komunita se sociálním vyloučením má omezené zdroje, které umožňují krizi zvládnout.

Seitz (1998) zdůrazňuje, že v případě menšin a neštěstí není vhodné nabízet centralizovanou pomoc, ale zohlednit kulturně podmíněné potřeby a usilovat o svépomoc skupiny podporovanou nevládní organizací. Příslušníci menšiny jsou častokrát považováni za homogenní společnost, měla by se však zohlednit jejich sociální a ekonomická disparita.

Mezi oblastmi, které by bylo třeba rozpracovat, patří zaprvé následky a zadruhé možnosti, jak zpřístupnit psychologickou péči příslušníkům romské minority, kteří o ní jeví zájem. Téma protiromských akcí zajisté vyžaduje další empirická zkoumání.

Seznam použitých zdrojů a literatury

Odborná literatura

- [1] BAUMGARTNER, F. *Aplikovaná sociální psychologie II*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2001. [Kap.] 10, Zvládání stresu – coping, s. 191 – 206. ISBN 80-247-0042-5.
- [2] BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 299 s. Psyché. ISBN 80-247-0708-X.
- [3] BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 317 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4195-6.
- [4] BECK, J. Gayle, REICH, Catherine M. WOODWART, Matthew J., OLSEN, Shira A., JONES, Judiann M., PATTON Samantha C. How do negative emotions relate to dysfunctional posttrauma cognitions? An examination of interpersonal trauma survivors. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. January, 2015, vol 7, s. 3 – 10. Dostupný také komerčně z digitálního archivu PsycARTICLES (DOI): < <http://dx.doi.org/10.1037/a0032716> > ISSN: 1942-9681.
- [5] BRODILOVÁ, Zuzana. *Copingové strategie romských dětí v situaci politického násilí namířeného proti jejich etnické skupině*. Brno, 2013. 118 s. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Dostupný také z WWW: < http://is.muni.cz/th/102925/fss_m/>.
- [6] BRYMAN, Alan. *Social research methods*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012, xli, 766 s. ISBN 978-0-19-958805-3.
- [7] CARVER, Charles S., SCHEIER, Michael F., WINTRAUB, Jagdish K. Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*. Feb 1989, vol. 56, issue 2, 267-283. Dostupný také z WWW: < <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267> >

- [8] DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom = Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface, 1. vyd. Univerzita Palackého. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. Interface; 32. ISBN 80-244-0524-5.
- [9] DIEHL, M., CHUI, H., HAY, E. L., LUMLEY, M. A., GRUHN, D., & LABOUVIE-VIEF, G. (2014). Change in coping and defense mechanisms across adulthood: Longitudinal findings in a European American sample. *Developmental Psychology*. February, 2014. vol. 50, issue 2, s. 634-648. Dostupný také komerčně z digitálního archivu PsycARTICLES (DOI): < <http://dx.doi.org/10.1037/a0033619> > ISSN: 0012-1649.
- [10] DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.
- [11] DOUBEK, David. *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání*. Vyd. 1. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2011. [Kap.] I., Teoretický úvod do problematiky kulturních modelů v kontextu vyloučených lokalit romské kultury, s. 21 – 55. ISBN 978-80-87398-18-0.
- [12] HARRISON-WHITE, Ginny. Gypsy, Roma and Traveller families. *Children & Young People Now* (Haymarket Business Publications Ltd). 37, May, 2008, vol 1, no. 2, s. 27. ISSN: 1755-8093
- [13] HARTNOLL, Richard (ed.). *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. 108 s. Metodika; no. 1. ISBN 80-86734-08-0.
- [14] KARADEMAS, Evangelos C., NIKOLAOU Pariana, MERMIGA Smaro, PSAROUDAKIS Alexios, GARAPI Christiana. Perceived Primal Threat, Stress, and Health: Further Examination of the Role of Perceived Primal Threat in the Stress Process. *Journal Of Psychology*. May, 2013.vol. 147, issue 3, s 261-276. ISSN: 0022-3980.

- [15] KEBZA, Vladimír. *Psychosociální determinanty zdraví*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005. 263 s. ISBN 80-200-1307-5.
- [16] KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. 59 s. ISBN 978-80-7464-490-0.
- [17] KILEWER, Wendy. The role of neighborhood collective efficacy and fear of crime in socialization of coping with violence in low-income communities. *Journal Of Community Psychology*. November, 2013, vol. 41, no. 8, s. 920-930. ISSN 0090-4392.
- [18] KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. 279 s. ISBN 978-80-7367-568-4.
- [19] LAZARUS, Richard Stanley. Coping theory and research: past, present and future. *Psychosom Med*. May – June 1993, vol 55, no. 3, s. 234-247. Dostupný z WWW: <http://www.emotionalcompetency.com/papers/coping%20research.pdf> PMID 8346332
- [20] LEVÍNSKÁ, Markéta. *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání*. Vyd. 1. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2011. [Kap.] II., Všední den v Alfě. s. 55 – 89. ISBN 978-80-87398-18-0.
- [21] MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. 41, 5 s. ISBN 80-87007-15-8.
- [22] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.
- [23] MORAVEC, Štěpán. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čaněk, 2006. [Kap.] I., Nástin problému sociálního vyloučení romských populací, s. 11 - 69. ISBN 80-86898-76-8.

- [24] MORGAN, Derek, MCDONALD, Iain. The invisibility of Gypsies and other Travellers. *Journal Of Social Welfare & Family Law*. November, 1999, vol. 21, issue 4, s. 397 – 495. ISSN 0964-9069.
- [25] OZER, Emily J., BEST, Suzanne R, LIPSEY, Tami, WEISS, Daniel S. Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: A meta-analysis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, And Policy*. August 2008; vol. 1, no. 1, p. 3-36. Dostupný také komerčně z digitálního archivu PsycARTICLES (DOI): < <http://dx.doi.org/10.1037/1942-9681.S.1.3> > ISSN: 1942-9681.
- [26] PARRY, Getal. Gypsy and Traveller groups have worse health than others. *Nursing Standard*. November, 2007, vol. 21, issue 31, p. 15. ISSN: 0029-6570.
- [27] SEITZ, S. Coping Strategies in an Ethnic Minority Group: The Aeta of Mount Pinatubo. *Disasters*. March 1998, vol 22, issue 1, s. 76 – 91. ISSN: 0361-3666.
- [28] SMOLÍK, Petr. Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika. 2., rev. vyd. Praha: Maxdorf, 2002. 506 s. ISBN 80-85912-18-X.
- [29] STERNBERG, Robert J. *Kognitivní psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 636 s. ISBN 80-7178-376-5.
- [30] STRAUSS, Anselm L. a CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. SCAN; 2. ISBN 80-85834-60-X.
- [31] ŠPATENKOVÁ, Naděžda a kol. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2004. 129 s. Psyché. ISBN 80-247-0888-4.

- [32] VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 543 s. ISBN 978-80-7367-342-0.

Prameny:

- [33] Odbor bezpečnostní politiky. *Výroční zprávy o extremismu a koncepcí boje proti extremismu* [online]. Ministerstvo vnitra České Republiky. Praha, 2015. [cit. 2015-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-extremismu-na-uzemi-ceske-republiky-v-roce-2014-pdf.aspx>>

Přílohy

Příloha I

Otázky k rozhovoru

- Mohl/a byste mi něco o sobě říct?

zájmy,
rodina,
socioekonomi-
cký status

-
- Ve městě xy se konaly pochody. Co o nich víte?

Kdo je
pořádá? Kdo
se jich
účastní?
Z jakého
důvodu se
konají?

-
- Jakou s pochody máte osobní zkušenost?

Co jste
dělal/a v den
pochodu? Co
bylo
neobvyklé?
Lišit se
průběh
pochodů,
nebo byly
stejně?

-
- Jak jste se cítil/a, když se konaly pochody?

K jaké jiné
události,
kterou jste
v životě
zažila, byste
tu zkušenost
přirovnala?

- Jak se obvykle chováte, když vás něco tíží?

Představte si situaci, kdy na Vás byl vyvinut velký tlak, nebo na Vašich bedrech ležela velká zátěž. Jak jste reagovala?

Jak jste se choval/a/reagoval/a, když se konal pochod?

Co je podobné a v čem se to liší mezi případem obvyklým a pochodem? Co dělají Vaši blízcí?

Jak se chovala Vaše místní komunita/skupina sousedů?

Jaké se konaly společné aktivity?

Co dělali pracovníci městské Policie v den pochodu?

Co Vám bylo na přítomnosti a chování pracovníků Policie příjemné, co nepříjemné?

Co dělali lidé, kteří přijeli v den pochodu k Vaší ubytovně?

Jací lidé to byli? Co Vám bylo příjemné, co nepříjemné?

